T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

URANYUM ZENGİNLEŞTİRME PROGRAMI BAĞLAMINDA RUSYA - İRAN İLİŞKİLERİ

Emre Ayhan FAZLIOĞLU
100007149

İstanbul-2017

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

URANYUM ZENGİNLEŞTİRME PROGRAMI BAĞLAMINDA RUSYA - İRAN İLİŞKİLERİ

Emre Ayhan FAZLIOĞLU
100007149

Danışman: Prof. Dr. Mim Kemal ÖKE

İstanbul-2017

T.C. İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Uluslararası İlişkiler

Anabilim Dalı ....Uluslararası İlişkiler

yüksek lisans programı ...100007149..... numaralı öğrencisi Emre Ayhan Fazlıoğlu

.....'nun "Uranyum Zenginleştirme Programı Bağlamında Rusya-İran ilişkileri"

başlıklı tez çalışması jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ DANIŞMANI : Prof. Dr. Nim Kemal Öke

JÜRİ ÜYESİ : Prof. Dr. Oya Dağlar Macar

JÜRİ ÜYESİ : Doç. Dr. Emre Ateş

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 21../06./2017 Tarih, ...451/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

ÖZET

İran'ın nükleer niyetlerinin kesinlikle barışçıl amaçlarla teknoloji geliştirme esasına dayandığı iddialarına rağmen, ülkedeki rejim başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) olmak üzere özellikle batı dünyası tarafından sürekli olarak eleştirilmektedir. Buna rağmen, Rusya İran'ın nükleer hedeflerine ulaşma çabalarını desteklemeye devam etmektedir.

Bu çalışma, İran'ın nükleerleşme girişim ve çabalarına Rusya'nın nasıl baktığı ve bu nüklerleşme çabalarının iki ülke arasındaki ilişkilere ne ölçüde yansıdığı ve nasıl etkilediği konusu üzerine odaklanmıştır. İran dünyanın bir sonraki nükleer güç olması aşamasında Rusya'nın yadsınamayacak rolü ile Rusya-İran ilişkileri farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu boyutun uluslararası ilişkiler kavramı açısından incelenmesi bölge dengelerinin ve Rusya'nın İran ile ilişkilerini nükleerleşme bağlamında geliştirme çabalarının nedenlerini anlama bakımından ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: İran, Rusya, Nükleerleşme, Nükleer Güç, Ortadoğu

ABSTRACT

Despite claims that Iran's nuclear ambitions are based purely on the principle of technology development for peaceful purposes, the regime in the country is constantly criticized by the western world, especially the United States of America (USA) and the European Union (EU). Nevertheless, Russia continues to support Iran's efforts to reach nuclear cappacity.

This study focuses on how Russia looks at Iran's nuclearization initiatives and efforts, and how and to what extent these efforts are reflected in the relations between the two countries. In the course of the Iran's becoming the next nuclear power of the world, Russia's irrefutable role and Russia-Iran relations have moved to a different dimension. The examination of this dimension in terms of the concept of international relations will shed light on the reasons for the attempts to develop regional balances and Russia's relations with Iran in the context of nuclearization.

Key Words: Iran, Rusia, Nuclearization, Nuclear Power, Middle East

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii

ABSTRACT iv

İÇİNDEKİLER v

TABLOLAR LİSTESİ vii

ŞEKİLLER LİSTESİ viii

HARİTALAR LİSTESİ ix

KISALTMALAR LİSTESİ x

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

NÜKLEERLEŞME SONRASI ULUSLARARASI İLİŞKİLER SİSTEMİ VE NÜKLEER ORTAM

1.1. Nükleerleşme Kavramı 5

1.2. Küresel Ölçekte Nükleerleşme 9

1.3. Nükleerleşmenin Uluslararası İlişkiler Sistemi Üzerinde Yarattığı Etkiler 14

İKİNCİ BÖLÜM

NÜKLEERLEŞEN İRAN VE KRİZDE ROL ALAN DİĞER AKTÖRLER

2.1. İran'ın Nükleerleşme Süreci 17

2.2. İran'ın Nükleerleşmesi Krizinin Diğer Önemli Aktörleri 26

2.2.1. Amerika Birleşik Devletleri 27

2.2.2. Rusya 30

2.2.3. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) 32

2.2.3.1. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı 32

2.2.3.2. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) 35

2.2.4. Avrupa Birliği 37

2.2.5. Türkiye 38

2.2.6. İsrail 41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'IN URANYUM ZENGİNLEŞTİRME PROGRAMI VE RUSYA - İRAN İLİŞKİLERİ

3.1. Bir Bölgesel Güç Olarak İran 44

3.2. İran Dış Politikasının Temel Parametreleri 46

3.3. İran'ın Uranyum Zenginleştirme Programı ve Nükleer Tesisleri 49

3.3.1. İran'ın Uranyum Zenginleştirme Programı 49

3.3.2. İran'ın Nükleer Tesisleri 51

3.4. Uranyum Zenginleştirme Programı Çerçevesinde Gelişen Rusya - İran İlişkileri 55

3.4.1. İran'ın Uranyum Zenginleştirme Programına Rusya'nın Dahil Olması 55

3.4.2. Rusya'nın İran'a Yönelik Gerçekleştirdiği Nükleer Ürün ve Hizmet İhracatı 59

3.4.3. Uranyum Zenginleştirme Programı Çerçevesinde Rusya'nın İran'a Yönelik İzlediği Dış Politika 61

3.4.4. Karşılıklı Politik Çıkar ve Beklentiler 64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

4.1. Sonuç 69

KAYNAKLAR 72

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Dünyada İşletmedeki ve İnşaat Halindeki Nükleer Santral Sayıları ile Ülkelerin Elektrik Üretiminde Nükleer Enerjinin Payı

Tablo 1.2. Stratejik Nükleer Silahların Sınırlandırılması Anlaşmaları

Tablo 3.1. Rusya'nın İran'a Yönelik Gerçekleştirdiği Nükleer Ürün ve Hizmet İhracatı

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. İran'ın Nükleerleşme Süreci

Şekil 2.2. 5+1 Grubu Ülkeleri Arasındaki Anlaşma Kapsamında İran'daki Nükleer Tesislerde Yaşanacak Gelişmeler

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 3.1 İran Nükleer Tesisleri

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEOI	İran Atom Enerjisi Kurumu
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	BM Güvenlik Konseyi
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization)
CTBT	Kapsamlı Deneme Yasağı Anlaşması (Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty)
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IRGC	İslam Devrim Muhafızları Örgütü
JCPOA	Müşterek Kapsamlı Nükleer Eylem Planı Anlaşması (Joint Comprehensive Plan of Action)
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (North Atlantic Treaty Organization)
NCRI	İran Ulusal Direniş Konseyi
NPT	Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (Non-Proliferation Treaty)
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PRIS	Güç Reaktörü Bilgi Sistemi (Power Reactor Information System)
SOFT	Stratejik Saldırı İndirim Antlaşması (Strategic Offensive Reductions Treaty)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
UAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
UAEK	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

GİRİŞ

İran'ın nükleer niyetlerinin kesinlikle barışçıl amaçlarla teknoloji geliştirme esasına dayandığı iddialarına rağmen, ülkedeki rejim başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) olmak üzere özellikle batı dünyası tarafından sürekli olarak eleştirilmektedir ve İran'ın nükleer faaliyetlerinde daha şeffaf davranması maksadıyla ülke, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) dahil olmak üzere uluslararası kurumların uygulamaya koyduğu yaptırımların zayıflatıcı ve yıpratıcı etkileri ile sonuçlanan büyük bir uluslararası baskıya maruz kalmıştır. Buna rağmen, Rusya İran'ın nükleer hedeflerine ulaşma çabalarını desteklemeye devam etmektedir.

Bu çalışma, İran'ın nükleerleşme girişim ve çabalarına Rusya'nın nasıl baktığı ve bu nükleerleşme çabalarının iki ülke arasındaki ilişkilere ne ölçüde yansıdığı ve nasıl etkilediği konusu üzerine odaklanmıştır. İran'ın dünyanın bir sonraki nükleer gücü olması aşamasında Rusya'nın yadsınamayacak rolü ile Rusya-İran ilişkileri farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu boyutun uluslararası ilişkiler kavramı açısından incelenmesi bölge dengelerinin ve Rusya'nın İran ile ilişkilerini nükleerleşme bağlamında geliştirme çabalarının nedenlerini anlama bakımından ışık tutacaktır.

İran'ın nükleerleşmesi sorunu, hem İran, hem de Batı ülkelerinde önemi bir siyasi tartışma konusu haline gelmiştir. İran ve Batı'nın siyasi görüşleri arasında hatırı sayılır bir ayrılma noktası ortaya çıkmıştır. İran nükleer enerji sivil amaçlarla kullanımı üzerinde nükleer egemenlik hakkına sahip olduğunu iddia etmektedir ve bir nükleer silah programı olduğunu yalanlamaktadır. Batı ülkelerinin hükümetleri ise İran'ın "barışçıl" nükleer programının içerisinde İran'ın nükleer silah elde etmeye yönelik niyetlerinin gizli olduğuna dair his ve endişeler taşımaktadırlar. Uluslararası arabulucular İran ile uzlaştırıcı çabalar sarf etmiş, ancak bu konuda çok az bir başarı elde edilmiştir.

Batının İran ve nükleerleşmesi maksadıyla onunla iş birliği yapan diğer üçüncü ülkeler üzerinde oluşturmaya çalıştığı bütün bu baskılara rağmen, Rusya İran'ın nükleer programını desteklemeye devam etmektedir. Birçok jeopolitik, stratejik ve ekonomik değerlendirmeler İran'ı destekleme konusunda Rusya'nın neden bu kadar ısrarcı olduğunu ve bir anlamda İran'ın nükleerleşmesinde kendisini neden mecbur hissettiğini açıklamaktadır. Bu çalışma, İran'ın nükleerleşme hikâyesini ve konuya Rusya'nın bakış açısını anlamamıza katkı sağlayacaktır. Ayrıca Moskova'nın uluslararası ilişkiler bağlamında İran'a yönelik görüşlerinin hesaplanması ve bu maksatla İran'ın nükleerleşme motivasyon ve beklentilerini de anlamamızı kolaylaştıracaktır.

İran nükleer bir güç olarak ortaya çıkma yolunda hızla ilerlerken, nükleer silahlanma konusunda uluslararası siyasi tartışmalar da hız kazanmıştır. İran kamuoyu İran'ın uluslararası nükleer kulübün bir üyesi haline gelmesini ülkenin modernleşmesi ve kalkınmasının bir göstergesi olarak kabul etmekte ve ülkenin enerji çeşitliliği elde etmesi konusunda önemli bir adım olarak görmektedir. Neredeyse ülkedeki bütün farklı siyasi gruplar İran'ın nükleer gücü sivil amaçlı kullanımı konusunda egemenlik hakkına sahip olduğu noktasında birleşmiş durumdadır ve bu nedenle barışçıl nükleer endüstrisini geliştirmeye devam etmesi gerektiğine inanmaktadırlar.

Diğer taraftan, uluslararası kamuoyunda İran'ın nükleerleşme girişimleri ile ilgili haberlerin yoğunlaşmasına rağmen, İran bir nükleer silah programına sahip olduğunu her zaman yalanlamıştır. Ancak, ABD ve Batılı diğer hükümetler ise İran'ın nükleer silah üretmek gibi gizli bir niyetinin olduğu iddialarını sürekli olarak dile getirmişlerdir. Ama ne Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun (UAEK), ne de ABD başta olmak üzere Batılı hükümetlerin İran'ın gerçekten de bir nükleer silah programına sahip olduğuna ilişkin henüz kesin bir kanıt sunmaları ve ortaya koymaları mümkün olmamıştır.[1]

[1]IAEA statements GOV/2003/40, GOV/2004/60 and GOV/2005/67, https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2003-40_fr.pdf,

İran'ın nükleerleşme meselesinde AB, BM ve P-5 + 1 (BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 5 daimi üyesi ve Almanya) liderliğinde yürütülen müzakere çabalar yoluyla şimdiye kadar tatmin edici sonuçlar elde edilememiştir. Bunun yanı sıra BMGK daimi üyeleri olarak Rusya ve Çin'in, doğrudan veya dolaylı olarak İran'ın nükleer programına destek sağlamaları hususu uluslararası kamuoyunda sıkça dile getirilen bir eleştiri konusu olmuştur.[2]

Bu koşullar altında, İran'ın nükleer programına ilişkin Rusya'nın aktif katılımı ve desteği önemli bir uluslararası sorun olarak ortaya çıkmıştır. ABD, Avrupalı müttefikleri ile birlikte şüpheli Rus firmalarına karşı ekonomik yaptırımlar da dâhil olmak üzere, Rusya'nın İran'a nükleer teknoloji transferi ve ihracatına yönelik protesto ve girişimler göz önünde bulundurulduğunda kayda değer miktarda enerji sarf etmiştir.

İran'a sağladığı nükleer enerji teknolojisi transferine yönelik her ne kadar uluslararası camiadan pek çok eleştiri getirilmiş olsa da, Rusya İran'ın nükleer programını desteklemeye devam etmektedir. Rusya bu tür eleştirilere hemen hemen hiç aldırış etmemiş ve İran ile nükleer enerji bağlamındaki ilişkisinin uluslararası yükümlülükleri çerçevesinde ve UAEK denetimi altında tutulduğunu öne sürmektedir. Rusya'nın İran'a yönelik bu destek politikasını izlemesi konusunda birçok nedeninin olduğuna ilişkin hiçbir şüpheye yer yoktur. Rusya'yı bu politikaları takip etmeye ve uygulamaya koymaya iten sebepler arasında; Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar Denizi bölgesi jeopolitiğini, Rus silah ihracatın geliştirilmesi ihtiyacını ve ABD'nin yegâne süper güç olma özelliğine karşı bir süper güç olarak bölgesel ve uluslararası alandaki imajını güçlendirmek maksadıyla kendi ittifak ağını inşa etme ihtiyacını uluslararası ilişkiler bağlamında diğer temel Rus varsayımları yanında saymak mümkündür.

---

https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2004-60.pdf, https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2005-67.pdf, Erişim: 16.06.2016.

[2] ThowhidulIslam, "Iran'sNuclearPolicy: Russia'sPerspective, Irano-Russian NuclearCooperation", **The Central EuropeanJournal of International and Security Studies (CEJISS)**, 2010, http://static.cejiss.org/data/uploaded/13835989405560/7.pdf, Erişim: 03.09.2016.

Sebebi ne olursa olsun, Rusya'nın desteği İran için ölçülemez derecede değerli olmuştur ve iki ülke ilişkilerinde yeni bir döneme girilmesine yol açmıştır.

Bu nedenle incelenmesi gereken önemli bir konudur. Bu tez çalışmasında, İran'ın devam eden nükleer programı çerçevesinde Rusya-İran ilişkilerinin oluşumu incelenerek analizler ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

NÜKLEERLEŞME SONRASI ULUSLARARASI İLİŞKİLER SİSTEMİ VE NÜKLEER ORTAM

1.1. NÜKLEERLEŞME KAVRAMI

21.yüzyılda dünya, tüm insanlığı ilgilendiren ve hiçbir ülkenin kendini emin ve korunaklı göremeyeceği şekilde nükleerleşme olarak tanımlanan nükleer teknolojilerin yayılması ve askeri maksatlarla kullanılması tehlikesi ile yüzyüze kalmıştır. Bu sorun, insanlığımızı ve medeniyetimizi tehdit eden terörizm, sınır aşan organize suçlar, silahlı çatışmalar, salgın hastalıklar ve küresel ısınma gibi sınır tanımayan sorunlar arasında en ciddi risk taşıyanı olarak görülmektedir.

Nükleerleşme meselesi küresel güvenliği çok yakından ilgilendirmektedir ve maalesef son yıllarda konum ve işlevleri tartışmalı hale gelen BM'nin ve onun bir unsuru olan Güvenlik Konseyi'nin sınıfta kaldığı sıkça ileri sürülen bir görüştür. ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere'den oluşan 5 daimi üye "nükleer silahların engellenmesi rejimini" kendilerini dışarıda bırakacak şekilde oluşturmalarına rağmen, bu rejim Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore ve İsrail gibi bazı ülkeler tarafından delinmiştir veya bu amaçla yoğun bir çaba sarf edildiği izlenmektedir ve İran bu stratejiyi izleyen ülkelerin son halkasını oluşturmaktadır.[3]

Dünya genelinde enerji ihtiyacını karşılamada bir alternatif olarak ortaya çıkan ticari nükleer reaktörler yaklaşık 31 ülkede faal durumdadır. Son yıllarda, özellikle petrol fiyatlarının hızlı bir artış gösterdiği dönemlerde, enerjide dışa bağımlılığı azaltmak ya da enerji arzını çeşitlendirmek isteyen ülkelerin nükleer enerjiye yöneldikleri gözlemlenmektedir. Ersoy, dolayısıyla nükleerleşme sorununun, ülkelerin atomun parçalanmasıyla açığa çıkan bu büyük enerjiyi, hangi

[3]Ömer Ersoy, "Uluslararası Politikada Nükleer Güç Etkisi ve Güncel Sorunlar", **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, 13 Ekim 2009,http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/uluslararasi-politikada-nukleer-guc/1550, Erişim: 05.09.2016.

amaç doğrultusunda hizmetine vereceğiyle doğrudan ilgisinin olduğunu belirtmektedir.[4]

Bu bağlamda, nükleerleşme kavramını "nükleer teknolojinin yayılması" şeklinde tanımlamanın uygun olacağı değerlendirilmektedir ve uzmanların da genellikle bu tanıma itibar ettiği görülmektedir.[5] Ancak, konuyla ilgili literatür incelendiğinde, zaman zaman nükleerleşme ifadesinin nükleer teknolojiye sahip olmaksızın nükleer silahların edinilmesi ve bir ülkenin silah envanterine dahil edilmesi olarak kullanıldığı da gözlemlenmektedir. Uluslararası yayınlarda ise "NuclearProliferation", yani Nükleer Yayılma veya Yaygınlaşma" tabirine sıkça rastlanmaktadır. Şüphesiz bu ifade de hem nükleer silahların, hem de nükleer teknolojilerin yaygınlaşması anlamında kullanılmaktadır.

Nükleer teknolojinin, dolayısıyla nükleer silahların yaygınlaşmasını önlemek maksadıyla, nükleer silah elde etmek için kolları sıvayan diğer ülkelerin varlığından endişe duyan ve BM Güvenlik Konseyinin daimi üyesi olan ilk beş ülke tarafından nükleer kontrol rejimi oluşturulmuştur. Bu kontrol mekanizmasının merkezinde ise, nükleer enerjinin barışçıl amaçların dışında kullanılmasını ve yaygınlaşmasını önlemek üzere 1968 yılında imzaya açılan "Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması - Non-ProliferationTreaty (NPT)" yer almaktadır. Bu anlaşma, BM Güvenlik Konseyinin daimi üyesi olan ilk beş ülkenin, yani ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin'in yasal olarak nükleer silaha sahip olduğunu garanti altına almaktaydı.[6]

1970 yılında yürürlüğe girmiş olan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasının üç ana hedefi bulunmaktadır:

---

[4]Ömer Ersoy, "Uluslararası Politikada Nükleer Güç Etkisi ve Güncel Sorunlar", **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, 13 Ekim 2009, http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/uluslararasi-politikada-nukleer-guc/1550, Erişim: 05.09.2016.

[5]Mustafa Kibaroğlu, "Ortadoğu'da Nükleer Teknolojinin Yayılması ve Türkiye'nin Olası Yanıtları: Nükleer silah geliştirmesine gerek olmadığı konusunda Türkiye'ye güvence verilmesi gerekiyor mu?", **EDAM Tartışma Kağıtları Serisi 2012/5**, http://edam.org.tr/Disarmament/TR/belgeler/Politika%20Raporlari/Kibaroglu%20TurkeyNuclearAspirations_TR.pdf, Erişim: 12.09.2016.

[6]**EDAM - Ekonomi ve Dış politika Araştırma Merkezi**, "Silahların Kontrolü", http://www.edam.org.tr/tr/Mobile/AnaKategori/silahlarin-kontrolu, Erişim: 06.10.2016.

1. Nükleer silahların yayılmasını önlenmek,

2. Barışçıl amaçlarla nükleer enerjiden yararlanma hakkını garanti altına almak,

3. Nükleer silahsızlanma.[7]

Söz konusu anlaşmanın en önemli özelliği, anlaşmayı imzalayan üye ülkeleri yukarıda belirtilen hedeflerein gerçekleştirilmesi maksadıyla Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (UAEA) denetim ve takibine açmaktadır ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasını 187 ülke imzalarını koyarak onaylamıştır. Her ne kadar anlaşma böylesine çok sayıda devlet tarafından onaylanarak kabul edilmiş olsa da, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasının nükleer silahların yayılmasını önlenme konusunda tam anlamıyla başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Pakistan, Hindistan, İsrail, Kuzey Kore ve İran gibi kendi ulusal güvenlik doktrinlerinde gizli nükleer silah programlarına yer veren ülkelerin birer birer bu amaçlarına ulaştıkları göz önüne alındığında, anlaşmanın nükleer silahların yayılmasını önlenmede caydırıcı olma açısından yetersiz kaldığı benimsenmekte ve kabul edilmektedir.[8]

Nükleer enerjinin elde edilmesinde kullanılan yakıtın, aynı zamanda atom bombasının da ham maddesini teşkil etmesi ve enerji elde etmek maksadıyla uranyum zenginleştirilmesinin, nükleer bomba üretimi aşamasının sadece birkaç adım öncesi olması nedeniyle nükleer enerji ile nükleer silah arasındaki mesafe ve ayrım çok uzak ve belirgin değildir. Atom enerjisinin elektrik elde etmek amacıyla sivil maksatlarla kullanımı 1950'li yılların başına kadar uzanmaktadır. Yüksek şehirleşme ve sanayileşme ile birlikte nüfus artışının sonucu olarak doğal gaz, kömür ve petrol gibi enerji kaynaklarının günümüzde hızla tükenmesi nükleer enerjiyi sınırlı doğal enerji kaynaklarının önemli ve cazip bir alternatifi haline gelmiştir. 2015 yılı

[7]Ömer Ersoy, "Uluslararası Politikada Nükleer Güç Etkisi ve Güncel Sorunlar", **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, 13 Ekim 2009, http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/uluslararasi-politikada-nukleer-guc/1550, Erişim: 05.09.2016.

[8]**EDAM - Ekonomi ve Dış politika Araştırma Merkezi**, "Silahların Kontrolü", http://www.edam.org.tr/tr/Mobile/AnaKategori/silahlarin-kontrolu, Erişim: 06.10.2016.

verileri itibariyle bütün dünya genelinde elektrik enerjisi üretiminin %11'i nükleer reaktörler vasıtasıyla sağlanmaktayken, toplam enerji içerisinde nükleer enerjinin payı Avrupa'da %27'ye yükselmiştir. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından 2007 yılında gerçekleştirilen 2030 Yılı Nükleer Enerji İhtiyaç Projeksiyonu ve fosil yakıtların gün geçtikçe tükenmekte oluşu dikkate alındığında, rüzgar enerjisi, güneş enerjisi, jeotermal enerji, hidroelektrik enerjisi ve biokütle enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının yanı sıra, nükleer santrallerin ülkeler için gelecekte de en önemli enerji kaynaklarından birisi olmaya devam edeceğini söylemek mümkündür.[9]

Diğer taraftan, her ne kadar günümüzde nükleer santral sahibi 31 ülkeden sadece 9'unun nükleer silah teknolojisine ve nükleer silaha sahip olması, nükleer enerji gereksinimindeki artışın nükleer silah sahibi olmayı da beraberinde getirdiğini ifade etmenin doğru bir tespit olmadığı değerlendirilmektedir. Bu tespite rağmen, nükleer enerji ve silah teknolojisine sahip olmanın dünya barışı ve güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturduğu da reddedilmesi mümkün olmayan bir gerçektir. Bütün bu değerlendirmeler, nükleer enerji ve silah teknolojilerine sahip ülkelere belirli bir hareket alanı verilmiş olması nedeniyle, 1945'ten günümüze kadar nükleer silahlardan arınma ve kaçınma konusunda ciddi mesafe alınamadığını ve ülkelerin nükleerleşmesinin önünün tam anlamıyla kesilemediğini bize çok açık şekilde göstermektedir. Ersoy, nükleerleşme konusunda ülkelerin gösterdiği kararlı azim ve isteğin temel nedeninin ise devletler arasındaki karşılıklı güvensizlik ve çatışmaların olduğunu ve bu durumun nükleer silahlanma arzusunu beslediğini belirtmekte ve silahlanmaya ayrılan bütçenin ya da beyin gücünün küçük bir kısmının, barış ve güven artırıcı projelere ayrılmış olması halinde, ülkeler arasındaki düşmanlıkların bir kısmının giderilmesinin mümkün olacağını öne sürmektedir. Ersoy'a göre, böyle bir girişim nükleer silahların sağladığı varsayılan göreceli güvenliğin, gerçekte hak ettiği uzlaşı ve barış zeminine taşınmasına katkı sağlayacaktır ve dolayısıyla dünya üzerinde mevcut nükleer savaş başlıklarının %95'ini elinde bulunduran ABD ve Rusya, bu nedenle ciddi bir sorumluluk taşımaktadırlar. Sonuç olarak, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, nükleer güç olarak kabul edilen ilk beş ülkeden

[9]**World NuclearAssociation**, "NuclearPower in theEuropeanUnion",http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/others/european-union.aspx, Erişim: 08.10.2016.

birisinin ya da bir kaçının nükleer silahsızlanmanın öncülüğünü yapması ve bu konuda diğer tüm ülkelere örnek olması dünyada silahsızlanmaya karşı önemli bir sinerjinin doğmasına yol açabilecektir.[10]

1.2. KÜRESEL ÖLÇEKTE NÜKLEERLEŞME

İlk olarak 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın kısa yoldan bitirilmesi maksadıyla Japonya'nın iki şehrine karşı kullanılmış olan Nükleer silahlar Soğuk Savaş dönemine damgasını vurmuş ve günümüzde de devletlerin güvenlik politikalarında sahip olduğu önemli yeri korumaktadır. Diğer taraftan, mevcut olan bu silahların sayısının sınırlandırılması ve yaygınlaşmalarının önlenmesi kadar, nükleer silahlara sahip olmanın meşruiyeti de özellikle soğuk savaş dönemi sonrasında ortaya çıkmış ve başlı başına bir tartışma konusu haline gelmiştir. Hem dikey, hem de yatay eksende Nükleer teknoloji ve silahların yaygınlaşmasının devam etmesi uluslararası barış ve istikrarın korunması için nükleerleşmenin kontrolü ve nükleer yayılmanın önlenmesi çabalarının mutlak şekilde sürdürülmesi ve Nükleer teknoloji ve silahların kontrolünde etkinliğin artırılmasını gerekli kılmaktadır.

15 Kasım 2015 tarihi itibariyle, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın "Güç Reaktörü Bilgi Sistemi – PowerReactor Information System (PRIS)" verilerine göre halen dünya genelinde 31 ülkede 443 adet nükleer enerji santrali faal durumdadır ve buna ilave olarak 15 ülkede ise 68 adet santral inşa halindedir.[11]

[10]Ömer Ersoy, "Uluslararası Politikada Nükleer Güç Etkisi ve Güncel Sorunlar", **Stratejik Düşünce Enstitüsü,** 13 Ekim 2009, http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/uluslararasi-politikada-nukleer-guc/1550, Erişim: 05.09.2016.

[11]**UAEA PRIS ReactorPower Information System** (23 Nisan 2015 tarihli veriler), https://www.iaea.org/pris/, Erişim. 08.10.2016.

Tablo 1.1. Dünyada İşletmedeki ve İnşaat Halindeki Nükleer Santral Sayıları ile Ülkelerin Elektrik Üretiminde Nükleer Enerjinin Payı

Ülkeler	İşletmedeki Nükleer Santral Sayısı	İnşaat Aşamasındaki Santral Sayısı	Elektrik Üretiminde Nükleer Enerjinin Payı (yüzde)
ABD	99	5	19,5
Fransa	58	1	76,9
Japonya	48	2	1,7
Rusya	34	9	17,5
Güney Kore	24	4	27,6
Çin	27	24	2,1
Hindistan	21	6	3,5
Kanada	19	–	15,9
İngiltere	16	–	18,3
Ukrayna	15	2	43,6
İsveç	10	–	42,7
Almanya	9	–	15,5
İspanya	7	–	19,7
Belçika	7	–	52,1
Çek Cumhuriyeti	6	–	36,4
Tayvan	6	2	18,4
İsviçre	5	–	36,4
Finlandiya	4	1	33,3
Macaristan	4	–	50,7
Slovakya	4	2	51,7
Pakistan	3	2	4,4
Arjantin	3	1	4,4
Brezilya	2	1	2,8
Bulgaristan	2	–	30,7
Meksika	2	–	4,6
Romanya	2	–	19,8
Güney Afrika	2	–	5,7
Ermenistan	1	–	29,2
İran	1	–	1,5
Hollanda	1	–	2,8
Slovenya	1	–	33,6

Kaynak: UAEA PRIS ReactorPower Information System (23 Nisan 2015 tarihli veriler), https://www.iaea.org/pris/, Erişim. 08.10.2016.

Tablo 2.1. (Devam)

Birleşik Arap Emirliği	–	3	–
Beyaz Rusya	–	2	–
Türkiye	-	1	-
TOPLAM	443	68	11 (ortalama)

Kaynak: UAEA PRIS ReactorPower Information System (23 Nisan 2015 tarihli veriler), https://www.iaea.org/pris/, Erişim. 08.10.2016.

Dünya genelinde nükleer santrallerin inşası fosil yakıtların en önelisi olan petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara, Japonya'da 2011 yılında yaşanan Fukuşima Nükleer Santral kazası gibi kazalara yönelik toplumların gösterdiği tepki ve hassasiyetlere bağlı olarak ivme kazanmakta veya yavaşlamaktadır. Nükleer enerji santralleri inşaat ve kurulum aşaması olan başlangıçta oldukça yüksek maliyetler ortaya çıkarsa da, nükleer enerji teknolojisi ileriki aşamada ekonomik ve güvenilir bir enerji kaynağına dönüşmektedir. Ülkeler gerçekleştirdikleri yoğun çalışmalar yoluyla nükleer enerjiden istifade etme imkanlarını giderek artırmakta ve pek çok eleştiriyi beraberinde getirse de özellikle Japonya gibi sınırlı enerji kaynaklarına sahip ülkeler için nükleer enerji vazgeçilmezliğini sürdürmektedir.[12]

Konunun nükleer silahlanma boyutuna baktığımızda ise, esas itibariyle bu silahlara sahip iki güç olan ABD ve Rusya arasında nükleer silahların sınırlandırılması görüşmelerinin 1960'lı yıllara kadar uzandığını, nükleer teknolojilerin barışçıl amaçlarla kullanımı maksadıyla kontrol ve sınırlandırılmasına yönelik çalışmaların ise bu tarihin çok daha ötesine, 1954 yılına dayandığını görmekteyiz. Bu yılın Kasım ayında ABD'nin önerisiyle, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, "Barış İçin Atom" projesi kabul edilmiş ve bunun sonucunda da nükleer gücün küresel denetimi için aynı yıl içerisinde BM'ye bağlı Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (International AtomicEnergyAgency-IAEA), kurulmuştur.

ABD ve Rusya arasında nükleer silahların sınırlandırılması maksadıyla yapılan görüşmeler SALT I anlaşmasının her iki ülke tarafından 1972 yılında

[12]**UAEA PRIS ReactorPower Information System** (23 Nisan 2015 tarihli veriler), https://www.iaea.org/pris/, Erişim. 08.10.2016.

imzalanması ve onaylanması ile sonuç vermiş ve bunu SALT II, START I, START II, START III ve son olarak SORT anlaşmalarının imzalanması izlemiştir. (Tablo 1.2).[13]

Tablo 1.2. Stratejik Nükleer Silahların Sınırlandırılması Anlaşmaları

	Konuşlandırılmış Savaş Başlığı Limiti	**Konuşlandırılmış Fırlatma Aracı Limiti**	**Statü**	**İmzalandığı Tarih**	**Yürürlüğe Girdiği Tarih**	**Son Uygulama Tarihi**	**Bitiş Tarihi**
SALT I	Savaş başlıklarını değil, füzeleri sınırlandırdı.	ABD: 1.710 ICBM-SLBM SSCB: 2.347 ICBM-SLBM	Son uygulama tarihi geçti	26.05.1972	03.10.1972	Uygulanmıyor	03.101977
SALT II	Savaş başlıklarını değil, füzeleri ve bombardıman uçaklarını sınırlandırdı.	2.200	Yürürlüğe girmedi	18.06.1979	Uygulanmıyor	31.12.1981	31.12.1985
START I	6000	1.600	Yürürlükte	31.07.1991	05.12.1994	05.12.2001	05.12.2009
START II	3.000-3.500	Uygulanmıyor	Yürürlüğe girmedi	03.01.1993	Uygulanmıyor	31.12.2007	05.12.2009
START III	2.000-2.500		Müzakere edilmedi	Uygulanmıyor	Uygulanmıyor	31.12.2007	Uygulanmıyor
SORT	1.700-2.200		İmzalandı	24.05.2002	?	31.12.2012	31.12.2012

Kaynak: Arms Control Association, Strategic NuclearArms Control Agreements, https://www.armscontrol.org/act/2002_06/factfilejune02, Erişim: 03.10.2016.

Soğuk savaş ve sonrası dönemde esas itibariyle nükleer teknoloji ve silahlara sahip olan iki güç, yani ABD ve Sovyetler Birliği arasında nükleer silahların azaltılması ve yaygınlaşmasının önlenmesi konusunda yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi bir seri görüşme ve pazarlıklar gerçekleştirilmiş olup, günümüzde de bu çalışmalar devam etmektedir.

[13]Arms Control Association, Strategic NuclearArms Control Agreements, https://www.armscontrol.org/act/2002_06/factfilejune02, Erişim: 03.10.2016.

Mayıs 2002'de Rusya'da her iki ülke arasında yapılan zirvede imzalanan Moskova Antlaşması'na göre her iki ülke stratejik nükleer saldırı silahlarını 1700-2200 savaş başlığıyla sınırlama kararı almıştır. SOFT (Strategic OffensiveReductionsTreaty) Stratejik Saldırı İndirim Antlaşması olarak adlandırılına bu anlaşma "stratejik silah başlıklarının" indirilmesini öngörmekteydi ve Amerika Birleşik Devletleri verilerine göre, SALT anlaşması "operasyonel konuşlandırılmış stratejik savaş başlığı" sayısını azaltacağı bekleniyordu. Ancak Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın nükleer cephaneliklerinde ve silah envanterlerinde başka nükleer silahlar da bulunmaktadır. Bu konuşlandırılmış stratejik silahların yanı sıra, olası bir savaşta kullanılmak üzere tasarlanmış taktik nükleer silah başlıkları her iki ülke envanterinde de yer almaktadır ve bunlar genel olarak daha az tahrip gücüne ve daha kısa menzile sahip olacak şekilde tasarlanmışlardır ve sayıları binleri bulmaktadır.

Şu anda toplam ABD'nin nükleer stoklarını, 7.000 adet konuşlandırılmış stratejik savaş başlığı, 1.000'den fazla operasyonel taktik nükleer savaş başlığı ve yaklaşık 3.000 adet rezerv durumundaki stratejik ve taktik nükleer savaş başlığı da dahil olmak üzere yaklaşık 11.000 adet savaş başlığından oluştuğu tahmin edilmektedir (Amerika Birleşik Devletleri ayrıca binlerce konvansiyonel silaha monte edilerek kullanılabilen nükleer savaş başlığı bileşenlerini de silah envanterlerinde muhafaza etmektedir).

Mevcut Rus nükleer stokları ise, yaklaşık olarak 19.500 nükleer savaş başlığından oluşmaktadır. Bu toplam nükleer silah envanterinin 5.000 kadar konuşlandırılmış stratejik nükleer silahlardan, yaklaşık 3.500 adet operasyonel taktik nükleer silahlardan ve 11.000'den fazla stoklanmış stratejik ve taktik savaş başlıklarından meydana geldiği tahmin edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin aksine, Rus savaş başlıkları daha kısa kullanım ömrüne sahip olacak şekilde tasarlandıkları için, Rusya'nın bu nedenle daha sık olarak ve kısa sürelerle bu savaş başlıklarını yenileri ile değiştirmesi gerekmekte, dolayısıyla, nükleer savaş başlıklarının sınırlı sayıda üretimine devam ettiği öngörülmektedir. Sonraki bölümde bahsedilecek olan uluslararası nükleer düzenin en temel iki unsuru arasında mevcut

nükleer silahların sınırlandırılması, soğuk savaş döneminin en önemli müzakere konusu haline gelmiş ve uzun yıllar güncelliğini korumuştur. Günümüzde ise nükleerleşme farklı bir boyuta taşınmış ve İran, Irak, iç savaş öncesinde Libya ve Suriye'nin geliştirmekte oldukları nükleerleşme programları uzun süre uluslararası kamuoyunun gündemini oluşturmuştur.

1.3. NÜKLEERLEŞMENİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER SİSTEMİ ÜZERİNDE YARATTIĞI ETKİLER

Uluslararası nükleer düzenin omurgasını, "Nükleer Kulüp" adı verilen ve nükleer silahlara ilk sahip olmuş, aralarında ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin'in bulunduğu beş ülke oluşturmaktadır. Bu yapıyı oluşturan devletlerden ABD nükleer silahları icat eden ve deneyen ilk ülke olma konumundayken, eski SSCB, günümüzün Rusya'sı nükleer silahları elde eden ikinci devlet olma özelliğine sahiptir. İngiltere ise nükleer teknoloji alanında ABD ile uzun yıllar yakın işbirliğini devam ettirmiş ve bu yakın teknolojik işbirliğinin sonucu olarak nükleer teknolojiye ve nükleer silahlara sahip olmuştur.

Fransa ise özellikle iktidarda kaldığı 1958-1969 döneminde izlediği De Gaulle'cü dış politikanın bir sonucu olarak nükleerleşmiştir. De Gaulle, bütünleşmiş bir Avrupa'nın Sovyetler ve ABD karşısında üçüncü bir kutup oluşturabileceğini düşünüyor ve Fransa'nın ABD'den bağımsız bir dış politika izleyebilmesi için nükleer silahlara sahip olması gerektiğine inanıyordu. 1956'daki Mısır krizi nedeniyle İngiltere, İsrail ve Fransa'nın Süveyş kanalını Mısır'ın elinden almak için düzenlediği saldırı, Sovyetler Birliği'nin Paris ve Londra'ya nükleer saldırı yapma tehdidinden sonra başarısız olmuştu. Bu olayda, ABD'nin Fransa dış politikasının başarılı olması için nükleer silah kullanmayacağını gören De Gaulle, Fransa'nın Sovyetler'e karşı elini güçlendirmesi için nükleer silah geliştirilmesi gerektiğine

inanmıştır. Çin'in nükleer silaha ve teknolojiye sahip olması da Fransa'ya benzer bir sürecin sonucunda gerçekleşmiştir.[14]

Bhumitra Chakma, nükleer silahlanma ve nükleer kimlik kazanma kavramları çerçevesinde devletlerin nükleerleşmesini kavramsal olarak dört temel nedene bağlamaktadır. Bunlar:

- Ulusal güvenlik,
- İtibar,
- Teknolojik zorunluluk,
- İç politika bağlantılı sebeplerdir.[15]

Chakma, anarşik bir uluslar arası ortamın varlığını devam ettirmeye çalışan ve bu ortamda mevcut ve olası problemlerle başa çıkma mücadelesi veren devletlerin güvenlik kaygısıyla nükleerleşmek isteyebileceğini öne sürmektedir. Bu kavramsal çerçevede, nükleerleşme nükleer silahları elde eden tarafa büyük bir avantaj sağladığı için nükleer güçlerin muhtemel stratejik düşmandan bir güvenlik tehdidi algıladıkları zaman nükleer teknolojiye ve nükleer silahlanmaya yöneldiklerini söylemek mümkündür. Nükleer saldırıya karşı ABD'nin geliştirmeye çalıştığı "Yıldız Savaşları Projesi" ya da Patriot gibi yüksek hava irtifa savunma sistemleri bir yana bırakılırsa, aktif bir savunma sistemi geliştirilemediği ve bilinen pasif korunma tedbirleri de yetersiz kaldığı için nükleer güç mütecaviz tarafa büyük bir güç avantajı sağlamaktadır. Çatışma ortamında nükleer silaha sahip olan güç olmayana göre büyük bir avantaj elde etmektedir. Bu durum aynı zamanda caydırıcı olma karakterini de beraberinde getirmektedir.

---

[14]Evren İşbilen, "İran ve Nükleer Silahlanma Politikası", **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tez Çalışması**, İstanbul, 2008, ss. 28-32.

[15]BhumitraChakma, "Road toChagai, Pakistan'sNuclearProgramme, itsSourcesandMotivations", **Modern AsianStudies**, Vol. 36, Part 4, (October 2002), 871,https://www.jstor.org/stable/3876477?seq=1#page_scan_tab_contents, Erişim: 11.10.2016.

Nükleer teknolojiye ve silahlara sahip olmak suretiyle nükleerleşen devletler için nükleerleşme aynı zamanda bir itibar aracıdır. Nükleerleşme devletlere büyük güç olmanın yolunu açmakta ve bu ülkelerin uluslararası sistemde saygı duyulan veya başka bir ifade ile "çekinilen" ülke olmasını sağlamaktadır.

Ülkelerin elde ettikleri teknolojik gelişimin de nükleerleşmelerinde büyük rol oynadığı öne sürülmektedir. Bilim ve endüstri alanlarında büyük gelişme sağlamış ülkeler için, enerji kaynaklarının yetersizliğinin de etkisiyle, nükleerleşme kaçınılmaz hale gelmektedir. Japonya ve Almanya bu tür nükleerleşme modeli için en güzel örneği oluşturmaktadır.

Devletlerin nükleerleşmesini açıklayan bir başka neden ise hükümetlerin iç politikaya yönelik izledikleri popülist veya milliyetçi politikalardır. İran örneğinde olduğu gibi, nükleerleşme yoluyla devletin büyük güç olması ve itibar kazanmasını halkın önüne bir amaç olarak koyan politikacıların devlerin nükleer silahlara sahip olmasında büyük rol oynadıkları kabul edilmesi gereken bir gerçektir.[16]

[16]BhumitraChakma, "Road toChagai, Pakistan'sNuclearProgramme, itsSourcesandMotivations", **Modern AsianStudies**, Vol. 36, Part 4, (October 2002), 871,https://www.jstor.org/stable/3876477?seq=1#page_scan_tab_contents, Erişim: 11.10.2016.

İKİNCİ BÖLÜM

NÜKLEERLEŞEN İRAN VE KRİZDE ROL ALAN DİĞER AKTÖRLER

2.1. İRAN'IN NÜKLEERLEŞME SÜRECİ

Ortadoğu'daki mevcut durum göz önüne alındığında, İran'ın kesinlikle üzerinde baskı ve tehdit hisseden bir ülke olduğunu söylemek mümkündür. İran sınırlarına yakın bölgelerde ve Basra Körfezi'nde konuşlanmış ABD askeri varlığının yanı sıra, ABD ve İsrail tarafından zaman zaman dile getirilen askeri saldırı tehditleri, şüphesiz İran için rahatsız edici bir durum ortaya çıkarmaktadır. Tehdit edilme duygusu ve sürekli gözlem altında olmanın İran'ın İslam Devrimi sonrasında kendisini güvensizlik içinde hissetme sendromuna daha fazla katkı yaptığı değerlendirmesini geçerli kılmaktadır.

1979 yılında İran İslam Cumhuriyeti'nin ortaya çıkmasından bu yana, İran'ın hem komşuları, hem de Batı dünyası ile ilişkileri son derece çalkantılı olmuştur. Bir tarafta sınır komşusu konumunda ve kitle imha silahlarına sahip olduğu iddia edilen bir Irak'ın varlığı, diğer taraftan ise ülkenin istikrarsız bir bölgede yer alması ve uluslararası destek eksikliği ile karşı karşıya kalması, İran'ın her şeyden önce kendisini güvensiz, siyasi olarak izole edilmiş ve tehdit altında hissetmesine neden olmuştur.

İran İslam Devriminin gerçekleştiği 1979 yılından beri bölgede yaşanan olaylar durumun İran lehine gelişmesine ve geçmiş dönemde tehdit olarak algılanan birçok faktörün ortadan kalkmasına yol açmıştır. Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi ve Şiilerin önemli roller üstlendiği yeni Irak hükümetinin hiçbir gerçek tehdit unsuru olarak görülmemesi, ABD'nin Irak'ta ve bölgedeki diğer ülkelerde konuşlandırdığı askeri gücünü önemli ölçüde çekmesi bunlar arasında sayılabilir. ABD'nin bölgeden nispeten çekilmesi sonrasında ortaya çıkan otorite boşluğu sayesinde, Tahran, Şii kesim ve Kürtler başta olmak üzere, yeni Irak yönetiminde

birçok kendisine yakın unsurlar bulmuştur ve bu ilişkilerini ülkenin bölgedeki çıkarları doğrultusunda hep bir adım öteye taşıma politikası izlemiştir.

Daha yakın zamanlarda ise İran bölgedeki devletlerin çoğu ile iyi ilişkiler kurmuş (İsrail hariç) ve Çin, Hindistan, Rusya ve AB ile arasında mevcut ekonomik bağlarını daha da geliştirmiştir. Bununla birlikte, bölgenin hala son derece kararsız ve değişken olduğunu ve bu durumun İran için nükleer silah kapasitesine sahip olma konusunda motive edici birçok tehdit unsurunu ortaya çıkardığını belirtmek gerekmektedir. Hindistan, Pakistan ve Kuzey Kore gibi ülkelerin nükleer silahlara sahip olmak suretiyle uluslararası ilişkilerde ortaya çıkardıkları etkileşim de bu silahları elde bulundurmanın yarattığı fark olarak değerlendirilebilir.

Ortadoğu coğrafyasında yer alan stratejik bir oyuncu ve hem AB, hem de ABD açısından önemli bir enerji tedarikçisi olarak İran, bütün bu belirtilen güvenlik, enerji ve bölgesel dengeler dikkate alındığında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. İran'ın nükleer bir güç olarak bölgede varlık göstermesi, AB ve ABD ile diyalog yoluyla bölgesel sorunların çözümü ve çıkarlarının korunması bakımından bu güçler için motive edici bir özelliğe sahip olacaktır. Şüphesiz bu varsayımlar İran'ın nükleer silahlara sahip olma çabalarını haklı çıkarmaya yönelik önermeler olmamakla birlikte, ülkenin nükleerleşme konusunda attığı büyük ve ciddi adımları ve İran'ın nükleerleşme sürecini anlamamızı kolaylaştıracaktır.

İran'ın ilk nükleer programı 1957 yılında ABD ve İran arasında imzalanan ve iki ülke arasında barışçıl amaçlarla nükleer işbirliği oluşturma hedefini taşıyan "Atoms for Peace Programme – Barış İçin Atom Programı" ile başlamıştır. Bu programın en önemli özelliklerinden birisi de İran Şahı Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin nükleer enerji konusuna ve ülkenin nükleerleşmesine karşı duyduğu ilginin sonucunda ortaya çıkmış olmasıdır. Bu işbirliğinin bir sonucu olarak 1959 yılında Tahran Nükleer Araştırma Merkezi inşa edilmiş ve ülkedeki ilk nükleer araştırma reaktörü 1967 yılında faaliyete geçmiştir. Tahran Üniversitesi bünyesinde faaliyete geçen bu araştırma reaktörü, 5 MW gücündeydi ve plütonyum üretme

kapasitesi 600 gram kadardı. Bu üretim kapasitesi reaktörün kendi ihtiyacını karşılamasına yetecek seviyesine işaret etmekteydi.[17]

İran, uzun tartışmalar sonucunda üzerinde mutabakata varılan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasını 1968 yılında kabul etmiş ve bu anlaşmaya imza koyan ülkelerden birisi olarak nükleer yeteneğe sahip olma hakkını terk etmiştir. Diğer taraftan, İran hala nükleer silaha sahip olmanın ülkenin çıkarlarına uygun düşmediği görüşünde ısrar etmekte ve nükleerleşme çabalarını barışçıl amaçlarla yürüttüğünü öne sürmektedir. İran'ın bu konudaki en önemli dayanağını ise söz konusu anlaşmanın 4. Maddesi oluşturmaktadır. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasının ilgili maddesi anlaşmaya imza koyan ülkelere hiçbir ayrıma maruz kalmadan barışçıl amaçlarla nükleer faaliyetleri yürütme, üretim ve araştırma yapma, gerekli malzemeleri ve teknolojiyi temin etme hakkı tanımaktadır.[18]

Dolayısıyla, İran'ın nükleerleşme sürecinin ilk adımını ABD desteği ile atmış olduğunu ve 1970'lerde bu ülkeye ilave olarak Fransa ve Almanya'nın yardımıyla nükleer teknoloji geliştirmeye başladığını söylemek mümkündür. Ancak, 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-Irak Savaşı ve ülkede ortaya çıkan siyasi dönüşümün yarattığı belirsizlik ve karmaşa nedeniyle İran'ın nükleer programı 1979 ve 1985 yılları arasında önemli bir gelişme ve ilerleme gösterememiştir. Bu dönemde İran'ın nükleerleşmesi yolunda yaşanan en önemli gelişme, geçmiş yıllarda ABD, Fransa, Almanya, Namibya, Güney Afrika ve Batı Almanya gibi ülkelerle yapılmış olan nükleer teknoloji alanında işbirliği anlaşmalarının tamamının 1979 İran Devriminin ardından feshedilmesi olmuştur. Çünkü İslam Devriminin ardından ülkede yönetimi elinde tutan yeni rejim ilk ve en önemli önceliği olarak, nükleerleşme ve nükleer teknoloji veya silahlara sahip olmaktan ziyade, yeni kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin temellerinin sağlamlaştırılması, pekiştirilmesi ve devrimin bölge ülkelerine ve tüm dünyaya yaygınlaştırılmasını kabul etmiştir. Ancak, 1980'lerin

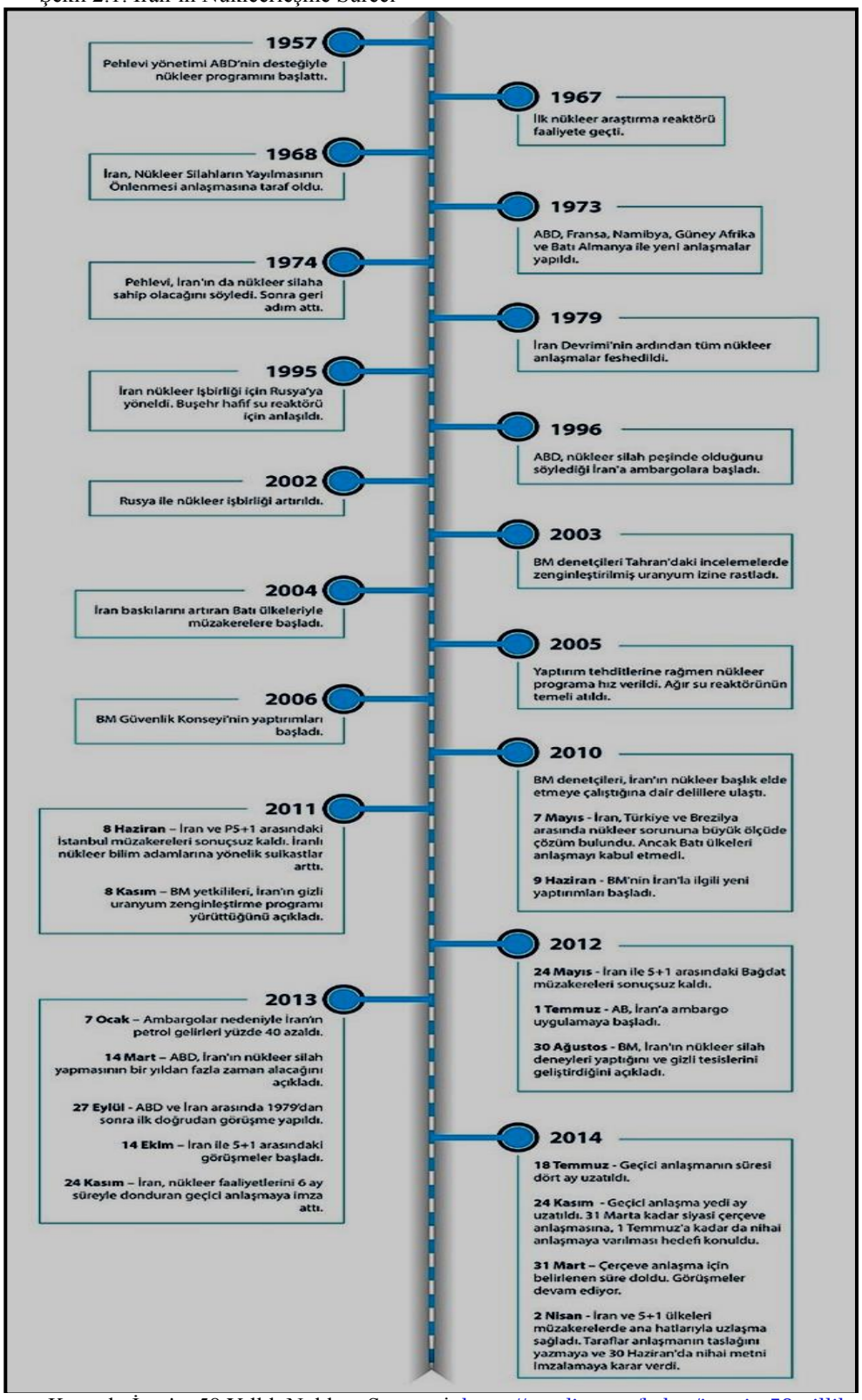
[17]Sara Kutchesfahani,"Iran'sNuclear Challenge andEuropeanDiplomacy", **EPC IssuePaper** No.46, March 2006, http://www.epc.eu/documents/uploads/89544050_IranIP.pdf, Erişim: 20.11.2016.
[18]Arzu Celalifer Ekinci, "İran Nükleer Krizi", Birinci Baskı, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)**, Ankara, 2009, ss. 31-45.

sonlarında, özellikle Irak ile yapılan 1988 ateşkes anlaşması sonrasında, İran'ın nükleer programı Pakistan ile gizli gizli yürütülen işbirliği ve Rusya'dan açıkça sağlanan teknoloji desteği ile birlikte yeniden başlatılmıştır. Batının İslam Devrimi sonrasında İran'da ortaya çıkan yeni rejime yönelik uygulamaya koyduğu izolasyon ve ambargo politikalarının bir sonucu olarak, İran nükleer programını yürütebilmek için ihtiyaç duyduğu teknolojiyi temin etmek maksadıyla Rusya'ya yönelmiş ve 1995 yılında Buşehr hafif su reaktörünün inşası ve nükleer teknoloji transferi için bu ülke ile bir anlaşma yapılmıştır.[19]

Diğer taraftan, İran-Irak Savaşı (1980-1988) süresince Irak'ın kimyasal silah üretme ve depolama kapasite ve arzusu İran için en önemli endişe kaynaklarından birisi olmuştur. 1988 yılında Saddam Hüseyin'in kimyasal silah kullanarak Kürtlere yönelik başlattığı ve yaklaşık 6.800 sivilin ölümüyle sonuçlanan Halepçe katliamı ve Irak'ın Scud füzeleri ile İran şehirlerine yönelik gerçekleştirdiği füze saldırıları, İran'ın endişelerini daha da artırmıştır. Kutchesfahani'ye göre, Irak ile 10 yıla yakın süren savaşın ardından yapılan ateşkes anlaşması sonrasında İran'ın nükleerleşme programına hız vermesinin en önemli nedenlerinden birisinin de, İran'ın ABD ve Batı'dan kaynaklanan tehdit algısının yanı sıra, bölge ülkelerine ve İsrail'e yönelik duyduğu endişelerdir. [20]

[19]İran'ın 58 Yıllık Nükleer Serüveni, https://onedio.com/haber/iran-in-58-yillik-nukleer-seruveni-482775, Erişim: 12.11.2016.
[20]Sara Kutchesfahani, "Iran'sNuclear Challenge andEuropeanDiplomacy", **EPC IssuePaper** No.46, March 2006, http://www.epc.eu/documents/uploads/89544050_IranIP.pdf, Erişim: 20.11.2016.

Şekil 2.1. İran'ın Nükleerleşme Süreci

Kaynak: İran'ın 58 Yıllık Nükleer Serüveni, https://onedio.com/haber/iran-in-58-yillik-nukleer-seruveni-482775, Erişim: 12.11.2016.

Ancak aynı dönemde, 1996 yılında İran'ın nükleer silah edinme çabalarını öne sürerek İran'a karşı günümüze kadar devam eden ambargoları uygulamaya koymuştur. İran ise, ABD ve diğer batı ülkelerinden gelen baskılar nedeniyle Rusya'ya yönelmiş ve bu ülke ile nükleer teknoloji alanında işbirliğini iki ülke arasında 2002 yılında yapılan bir anlaşma ile iyice artırmıştır.

Bu arada, 2002 yılının Ağustos ayında, sürgündeki bir İranlı muhalif grup olan İran Ulusal Direniş Konseyi (NCRI), İran'ın gizli nükleer yakıt çevrimi programıyla ilgili bilgilerin verildiği bir basın toplantısı düzenlemiştir. Söz konusu basın toplantısında, Natanz'da (İsfahan'ın kuzeyinde) yer alan bir nükleer yakıt üretim tesisi ve araştırma laboratuarı ile Arak'ta (Tahran'ın güneyi) inşa edilen bir ağır su üretim tesisi hakkında son derece önemli bilgiler verilmiş ve İran tarafından bildirilmemiş bu iki nükleer tesislerin ayrıntıları yayınlanmıştır.[21]

İran Ulusal Direniş Konseyinin bu girişiminden bir ay sonra İran Atom Enerjisi Örgütü eski başkanı Rıza Aghazadeh UAEA Genel Konferansı'nda bir açıklama yapmış ve ülkesinin nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla kullanmak maksadıyla nükleer enerji santralleri inşa etme çalışmaları ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermiş ve Natanz ve Arak nükleer tesislerinin UAEA Genel Sekreteri Muhammed El Baradei ve UAEA güvenlik yetkilileri tarafından ziyaret edilmesi konusunda İran ve UAEA anlaşmaya varmışlardır.

Bu ziyaret 2003 yılının Şubat ayı içerisinde gerçekleşmiştir. El Baradey'in ziyaret sırasında elde ettiği bulgular Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması kapsamında İran'ın nükleer malzeme, tesis ve faaliyetler ile ilgili yerine getirmesi gereken yükümlülükler ve bunlarla ilgili zafiyetler ve İran'ın nükleer tesisleri ve girişimleri konusunda yeterli bilgi vermediği rapor haline getirilmiştir. Bu İran'ın nükleer faaliyetleri hakkında tam ve doğru bilgi sağlama yükümlülüğünü ilk ihlali değildi. Eylül 2003 tarihine kadar yayınlanmış dokuz adet UAEK kararı ile İran örgüt ile daha yakın işbirliği yapmaya ve bu konudaki çabalarını hızlandırmaya davet edilmiştir. Bu denetimlerde en önemli nokta denetçilerin tesislerde zenginleştirilmiş

[21]Sara Kutchesfahani, "Iran'sNuclear Challenge andEuropeanDiplomacy", **EPC IssuePaper** No.46, March 2006, http://www.epc.eu/documents/uploads/89544050_IranIP.pdf, Erişim: 20.11.2016.

uranyum kalıntılarına rastlamaları olmuş ve bu bulgular İran'ı çok zor durumda bırakmıştır. İran BM ve batı ülkelerinin yoğun baskısı sonucunda müzakerelere evet demek zorunda kalmıştır. Batının yaptırım tehditlerine rağmen İran nükleer programına hız vermiş ve 2005 yılında ağır su reaktörünün temeli atılmıştır. Bunun neticesinde ise 2006 yılında BM yaptırımları uygulamaya konulmuştur.[22]

İran'ın nükleerleşme süreci içerisinde 2010 yılında yaşanan en önemli gelişme ise BM denetçilerinin İran'ın nükleer başlık elde etme çalışmalarına ilişkin delillere ulaşması olmuştur. Aynı yıl içinde 7 Mayıs tarihinde Türkiye ve Brezilya'nın arabuluculuğu ile İran'ın nükleerleşmesi sorununda sonuca yaklaşılmış olmasına rağmen, önerilen anlaşma batı ülkeleri tarafından kabul edilmemiş ve 9 Haziran'da İran'a karşı BM'nin yeni yaptırımları yürürlüğe girmiştir.[23]

İran'ın nükleerleşmesi sorunuyla ilgili olarak 2011 yılında yaşanan en büyük olay, İran ve P5+1 ülkeleri arasında 9 Kasım 2011 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen müzakerelerin sonuçsuz kalması olmuştur. Aynı dönemde İran'lı nükleer bilim insanlarına yönelik faili meçhul cinayet ve suikastların arttığı gözlemlenmiş ve uluslararası kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur. Aynı yıl içinde 9 Kasım 2011 günü BM yetkilileri İran'ın gizlice uranyum zenginleştirme programı yürüttüğünü açıklamışlardır.[24]

İstanbul müzakerelerine benzer şekilde, İran ile P5+1 arasında yürütülen Bağdat müzakerelerinin de sonuçsuz kaldığı 27 Mayıs 2012 tarihinde açıklanmıştır. Bu arada, ABD'nin İran'a yönelik ambargo kararı ise 1 Temmuz 2012 tarihinde uygulamaya konulmuştur. Aynı yıl BM'nin İran'a yönelik nükleer silah deneyleri yaptığı ve gizli tesisler geliştirdiği suçlaması soruna ayrı bir boyut kazandırması bakımından önem arz etmekteydi. Yaşanan bu gelişmeler ve ABD ile BM'nin İran'a

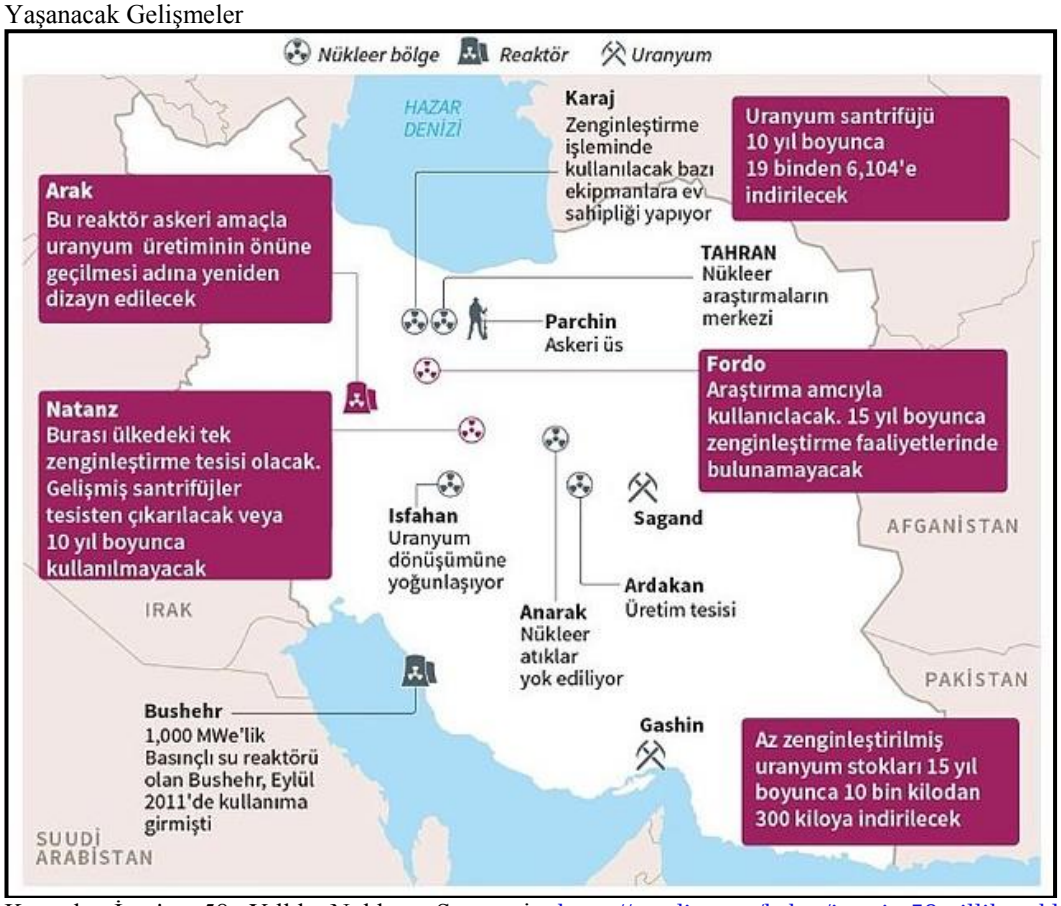
[22]Arzu Celalifer Ekinci, "İran Nükleer Krizi", Birinci Baskı, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)**, Ankara, 2009, ss. 31-45.
[23]İran'ın 58 Yıllık Nükleer Serüveni, https://onedio.com/haber/iran-in-58-yillik-nukleer-seruveni-482775, Erişim: 12.11.2016.
[24]İran'ın 58 Yıllık Nükleer Serüveni, https://onedio.com/haber/iran-in-58-yillik-nukleer-seruveni-482775, Erişim: 12.11.2016.

yönelik ambargo ve diğer ekonomik yaptırımları nedeniyle ülkenin gelirleri 2013 yılı itibariyle % 40 oranında azalmıştır.[25]

ABD tarafından 13 Mart 2013 tarihinde yapılan bir açıklamada İran'ın nükleer silah geliştirmesinin bir yıldan fazla bir zaman alacağı öne sürülmüştür. Aynı yıl içerisinde ABD ile İran arasında yaşanan gerginlikte bir yumuşama görülmüş ve iki ülke arasında 1979 yılından beri ilk doğrudan görüşme 27 Eylül 2013 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeye ilave olarak, 14 Ekim 2013 günü İran ile 5+1 ülkeleri arasında görüşmeler başlatılmıştır. İran'ın nükleerleşmesi krizi ile ilgili olarak ortaya çıkan olumlu havanın sonucunda İran, nükleer faaliyetlerini 6 ay süre ile donduran geçici anlaşmayı imzalamış ve söz konusu anlaşmanın süresi 18 Temmuz 2014 tarihinde 4 ay daha uzatılmıştır. Daha sonra aynı geçici anlaşma 24 Kasım 2014 tarihinde 7 ay süre ile yeniden uzatılmıştır. Bu arada İran ile yürütülen görüşmelerle ilgili olarak 31 Mart 2014 tarihine kadar siyasi çerçeve anlaşmasına, 1 Temmuz 2014 tarihine kadar da nihai anlaşmaya varılması hedefi benimsenmiştir. 2 Nisan 2014 tarihinde ise İran ile 5+1 ülkeleri arasında yürütülen görüşmelerde ana hatlarıyla bir uzlaşmaya varıldığı açıklanmıştır. Taraflar anlaşmanın metnini yazmaya ve 30 Haziran 2014 tarihinde nihai anlaşmayı imzalamaya karar verdiklerini ifade etmişlerdir. Tahran yönetimi ile 5+1 Grubu ülkeleri arasındaki anlaşma kapsamında İran'da tek bir nükleer santral faaliyette olması öngörülmekteydi. Söz konusu anlaşmaya göre İran'ın nükleerleşme süreci ile ilgili olarak aşağıda Şekil 2.2'de belirtilen gelişmelerin yaşanması planlanmıştır.[26]

[25]Arzu Celalifer Ekinci, "İran Nükleer Krizi", Birinci Baskı, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)**, Ankara, 2009, ss. 31-45.
[26]İran'ın 58 Yıllık Nükleer Serüveni, https://onedio.com/haber/iran-in-58-yillik-nukleer-seruveni-482775, Erişim: 12.11.2016.

Şekil 2.2. 5+1 Grubu Ülkeleri Arasındaki Anlaşma Kapsamında İran'daki Nükleer Tesislerde Yaşanacak Gelişmeler

Kaynak: İran'ın 58 Yıllık Nükleer Serüveni, https://onedio.com/haber/iran-in-58-yillik-nukleer-seruveni-482775, Erişim: 12.11.2016.

Bu anlaşmanın en etkileyici yanlarından birinin, BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ve Almanya'nın (P5+1) çeşitli politik görüş ayrılıklarına rağmen ortak bir cephe oluşturabilmelerinin teşkil ettiğini belirtmek gerekir. İlgili ülkeler bu ittifakı sağlamlaştırmak için, İran'ın bölgesel rolüyle ilgili daha geniş çaplı meseleleri masaya yatırmak yerine, görüşmelerin nükleer programın yaygınlaşmasını önlemek gibi dar bir kapsamda kalması konusunda ısrarcı olmuşlardır. Anlaşma, uluslararası ekonomik yaptırımların kaldırılması karşılığında, İran'ın nükleer faaliyetlerini sınırlandırılmasını öngörmedir. Anlaşmanın detayları ise aşağıdaki hususlardan oluşmaktadır:

- İran nükleer tesislerinin kontrol edilmesini kabul etmiştir. BM müfettişleri askeri alanları kontrol edebilecek ancak İran'ın da giriş izni taleplerine itiraz hakkı bulunacaktır.

- Petrol, doğal gaz, finans, havacılık ve deniz taşımacılığı alanlarında İran'a yönelik yıllardır süren yaptırımlar kalkacak, İran yurtdışındaki milyarlarca dolarlık varlığına yeniden ulaşabilecektir.

- Ancak BM silah ambargosu beş yıl, füze yaptırımı ise sekiz yıl daha yürürlükte kalacaktır.

- Eğer İran anlaşmayı ihlal ederse yaptırımlar 65 gün içinde tekrar başlayacaktır.[27]

2.2. İRAN'IN NÜKLEERLEŞMESİ KRİZİNİN DİĞER ÖNEMLİ AKTÖRLERİ

İran'ın nükleerleşme çabaları, ülkede hakim olan İslami rejimin yanı sıra, hem jeopolitik konumu, hem de sahip olduğu enerji kaynakları nedeniyle hem Batı, hem de İran'ın da yerleşik olduğu Ortadoğu coğrafyasındaki ülkeler tarafından son derece yakından takip edilmektedir. Nükleer güç statüsüne günümüzde sahip devletlerin kendilerinin dışında bir başka devletin daha nükleerleşmesi nedeniyle dikkatlerini İran üzerine yoğunlaştırmış oldukları kabul edilmesi gereken bir gerçektir.

Ancak, kişisel çıkar ve izledikleri dış politikalardaki farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya gibi batı ülkelerinin yanı sıra, Rusya ve Çin gibi nükleer güç statüsüne sahip ülkelerin hepsinin İran'ın nükleerleşmesine karşı aynı pozisyonu almadıkları gözlemlenmektedir. Bunlardan bazıları İran'ın nükleerleşme politikasına çok sert muhalefet ederken, bazıları ise

[27]İran'la tarihi anlaşma: Cumhuriyetçiler ve İsrail kınadı, BBC Türkçe, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150714_iran_anlasma, Erişim: 18.11.2016.

çeşitli nedenlerle İran'dan teknolojik ve lojistik desteklerini esirgememektedirler. Diğer taraftan nükleer güç özelliğine sahip olmayan bölge devletlerinin ise İran'ın nükleerleşme girişim ve programını kuvvet dengesini bozucu bir unsur olarak değerlendirdikleri ve bir tehdit olarak algıladıkları gözlemlenmektedir.[28]

2.2.1. Amerika Birleşik Devletleri

Orta Doğu bölgesine yönelik ilgisi İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar uzanan ABD'nin bu dönemde Orta Doğu politikası iki ana temele dayanmaktaydı. Bu temel dayanakların birincisi, savaş sonrası ortaya çıkan güç dengesini fırsat gören Sovyet Rusya'nın muhtemel bir yayılmasını önlemek, ikincisi ise henüz yeni kurulmuş İsrail devletinin güvenliğini temin etmek olmuştur. Ortadoğu bölgesinde petrol yataklarının yoğun şekilde işletilmeye başlanması ile birlikte, bölgeden petrol arzının Batı pazarlarına düzenli şekilde ulaşımını sağlamak da ABD'nin önemli bir amacı haline gelmiştir.[29]

İran'ın ABD için yakın bir müttefik olarak değer kazandığı Soğuk Savaş yıllarında ABD açısından taşıdığı bir başka önemli özelliği ise Sovyetler Birliği'nin güneyden kuşatılması için anahtar ülke konumunda olmasıydı. Bu bir nevi stratejik ortaklık durumunun yarattığı ilişki biçimi 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi ile sona ermiş, iktidara gelen İslami rejim ABD'yi "Büyük Şeytan" olarak tanımlamış ve geçmişteki müttefik ABD artık İran açısından bölgede kararlı bir düşman haline gelmiştir.

4 Kasım 1979 tarihinde İranlı öğrencilerin Tahran'da ABD Büyükelçiliği görevlisi 63 kişiyi rehin almasıyla başlayan ve "rehineler krizi" adı verilen olay ABD-İran ilişkilerinin kesilmesine ve karşılıklı olarak son derece düşmanca tavırların izlendiği

---

[28]LanaRavandi-Fadai, "Russo-IranianRelationsandtheViennaNuclearAgreement", ResearchPaper, **Arab Center forResearchandPolicyStudies**, Nov 2015, s. 5, https://book.ivran.ru/f/russia-iranian-relations.pdf, Erişim: 02.02.2017.

[29]NasserMomayezi ve R. B. Rosenburg, "Oil, theMiddle East and U.S. National Security", **International Journal of HumanitiesandSocialScience**, Vol. 1 No. 10; August 2011, http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_1_No_10_August_2011/1.pdf, Erişim: 02.02.2017.

bir döneme girilmesine yol açmıştır. ABD'nin rehineleri kurtarmak için giriştiği operasyon başarısızlıkla sonuçlanmış, 2 adet ABD helikopteri düşmüş ve çok sayıda ABD askeri bu operasyonda hayatını kaybetmiştir. Bu kriz 444 gün sonra İran'ın ABD'li rehineleri serbest bırakması ile son bulmuş, ancak iki ülke arasındaki gerginlik devam etmiştir ve "Amerika'ya Ölüm!" sloganı İran İslam devriminin sembolü haline gelmiştir.[30]

İşbilen'e göre, ABD ile İran arasında çeyrek yüzyılı aşkın süreden beri devam eden ve karşılıklı düşmanlık üzerine kurulu ilişki dikkate alındığında, günümüzde ABD'nin İran'ın nükleer programını bir diplomatik sorun haline getirmesinde en önemli nedenlerinden bir tanesi olduğunu ifade etmek mümkündür. İran'ın gün geçtikçe hızlanan nükleer programı ile 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen saldırı sonrasında ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik ilgisinin artması bir anlamda dönem olarak çakışmış ve nükleer silahların da rol alabileceği bir terör saldırısı olasılığının ciddi şekilde değerlendirildiği bir ortamda İran tarafından nükleerleşme ve nükleer teknolojiyi elde etme yolunda önemli sayılabilecek adımlar atılması, ABD güvenlik çevrelerinde endişelerin ve ciddi soru işaretlerinin doğmasına neden olmuştur.[31]

ABD güvenlik çevreleri, kendisine yakın terör örgütlerine yönelik para ve silah yardımları konusunda son derece kara bir sicile sahip İran'ın nükleerleşme girişimleri arasında bir bağlantı kurmuşlar ve bu ülkenin gelecekte nükleer bir güç haline gelmesi, güvenlik uzmanlarının İran kaynaklı buna benzer güvenlik endişelerini ciddi olarak tartışmaya başlamalarına neden olmuştur. İşbilen, bu tartışmalardan belki de en önemlisinin, İran rejiminin teokratik yapısı göz önünde bulundurulduğunda, İran'ın nükleer bir güç olması sonrasında demokratik devletlerin benimsediği nükleer silahları yalnızca caydırıcılık unsuru olarak kullanma normuna ne dereceye kadar uyacağı, İran'ın hangi ölçüde rasyonel devlet tavrı göstereceği üzerine olan tartışmalar olduğunu belirtmektedir. Amerikan yönetimini düşündüren

[30]ZbigniewBrzezinsky ve Robert M. Gates, **İran'ın Zamanı Geldi**, 1. baskı, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2006, s. 95.
[31]Evren İşbilen, **İran ve Nükleer Silahlanma Politikası**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tez Çalışması, İstanbul, 2008, s.96-97.

ve aynı zamanda da endişelendiren bir diğer nokta ise, İran'ın nükleer bir güç haline gelmesinin Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya'da bu ülkenin ağırlığını ciddi ölçüde arttıracağı gerçeğidir.[32]

ABD güvenlik uzmanları ve yetkililerinin bu endişelerine ait izleri dönemin Savunma Bakanı Robert Gates ve önemli stratejist olan Zbigniew Brzezinsky tarafından ortaklaşa hazırlanmış bir raporda çok açık şekilde görmekteyiz:

> "Bugüne kadar ABD'nin Ortadoğu'da çözülemeyen siyasi sorunu, komşularındaki değişikliği garip bir şekilde kabul etmeyen İran'dır. Çağdaşlaşmakta olan bir krallığı, Washington'la yakın müttefikliğini lağv ederek radikal bir devlete dönüştüren devrimden yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra, ABD - İran ilişkileri geçmişin mirası ve günümüzü son derece gerçek anlaşmazlıkları arasında kapana kısılmış durumdadır. Bu anlaşmazlıklar çoğunlukla İran'ın açıkça gösterdiği nükleer silah gücü elde etme çabaları ve Filistin - İsrail çatışmasını da içeren çeşitli bölgesel çatışmalara katılan militan gruplara vermekte olduğu destekle ilgilidir. Ancak, ABD'nin İran'la ilgili çıkarları her ne kadar önemli olsalar da bu anlaşmazlıklar ötesinde, Ortadoğu'da demokrasi ve refahın teşvik edilmesini ve İran Körfezi'nden istikrarlı petrol akışını temin etmeyi içermektedir."[33]

İran'ın nükleer programı, ABD tarafından petrol akışının güvenliğinin sağlanması ve İsrail'in güvenliğinin garanti altına alınması bağlamında değerlendirilmiş ve Gates ve Brzezinsky'nin de raporlarında özellikle bu husus vurgulanmıştır. Söz konusu rapora göre, İran bugün Kuzey Kore gibi haydut devletler tarafından yürütülen büyük çaplı itaatsizlik politikaları izleme ve tek başına hareket etme lüksüne sahip olamaz, olmamalıdır. Ayrıca, İran'ın komşularıyla ve küresel siyasi ve finansal düzenle doğal olarak var olan bağları dikkate alındığında, ABD'nin İran'a yönelik olarak ilgisizlik politikası izlemesini sınırlamakta ve imkansız hale getirmektedir.[34]

Dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin %7'si (90 milyar varil) ve dünya kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin % 15'i(22.99 trilyon metreküp) İran'da bulunmaktadır ve bu nedenle İran OPEC'te önde gelen oyunculardan birisidir. Bu tür ekonomik-stratejik kartları oynama imkânının olması, nükleer güç haline geldiğinde

---

[32]Evren İşbilen, **İran ve Nükleer Silahlanma Politikası**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tez Çalışması, İstanbul, 2008, s.96-97.

[33]ZbigniewBrzezinsky ve Robert M. Gates, **İran'ın Zamanı Geldi**, 1. baskı, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2006, s. 25.

[34]ZbigniewBrzezinsky ve Robert M. Gates, **İran'ın Zamanı Geldi**, 1. baskı, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2006, s. 25.

İran'ı kaçınılmaz şekilde dikkate alınması gereken bölgesel bir güç konumuna yükseltecektir. Dolayısıyla, ABD'nin bölgeye yönelik izlediği politikalar dikkate alındığında, ABD için İran kesinlikle kendi başına bırakılamayacak kadar önemli bir ülkedir. Petrol ve doğalgaz kaynaklarının gün geçtikçe azaldığı ve henüz ciddi anlamda bunlara alternatif olacak enerji kaynaklarının hayata geçirilemediği bir dönemde İran'ın nükleer güç olarak bölgesinde ağırlığını artırması ABD için önlenmesi gereken bir durumdur. Fakat uzmanlara göre, tercihini bu yönde kullanması halinde, nükleer teknolojide belli bir eşiği geçmiş, sanayi ölçeğinde uranyum zenginleştirme işlemini başarmış İran'ın bir nükleer güç olmasını engellemek uzun vadede mümkün olamayacaktır.[35]

2.2.2.Rusya

İran'ın nükleer programına yönelik izlediği politika, kısa vadeli ticari ve uzun vadeli jeopolitik çıkarlarına bağlı olan ve dünyada oynamak istediği stratejik rol ile örtüşen Rusya Federasyonu, her şeye rağmen güney sınırlarında nükleer güç olmuş ve elinde balistik füzeler bulunan bir İran görmek istememektedir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Eylül 2003'te kendisiyle gerçekleştirilen bir mülakatta, Rusya'nın NSYÖA' nın imzacısı ve antlaşmanın uygulanmasının en aktif takipçisi olduğunu ifade ederken, ülkesinin ulusal çıkarları açısından güneyde yeni bir nükleer gücün ortaya çıkmasının istenilir bir durum olmadığını özellikle vurgulamıştır.[36]

Diğer yandan, Batılı firmaların kolayca iş yapamadığı, bir anlamda Batı dünyasına izole konumdaki İran pazarı, Rusya Federasyonu için aynı zamanda cazip ve korunmuş bir pazar olma özelliği taşımaktadır. İran'ın bu bağlamda Rusya açısından taşıdığı önemi Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in aşağıdaki demecinde de açıkça görmekteyiz:

---

[35] Bülent Gökay, Paul Rogers, **Irak, İran ve Petrodoların Sonu**, çev. Gamze Erbil, İstanbul, Versus Yayınları, 2006, s.39.

[36] Bülent Aras ve Fatih Özbay, "DancesWiththeWolves: Russia, İran andtheNuclearIssue", **Middle East Policy**, VOL. XIII, NO. 4, winter 2006, s.134.

> "İran bizim komşumuz ve geleneksel ortağımızdır. İki ülke arasında yüksek düzeyde ilişkiler bulunmaktadır. Biz İran'daki pozisyonumuzu kaybetmek istemeyiz. Biliyoruz ki, bazı Batı Avrupalı ülkeler İran'a nükleer donanım satmak için İran'la temasta bulunuyorlar. İran'ın nükleer silah üretimi bahane edilerek Rus firmalarının İran pazarından dışlanmasına şiddetle muhalefet edeceğiz."[37]

1990'lardan beri İran'ın ihtiyaç duyduğu nükleer teknoloji konusunda başlıca tedarikçisi durumunda olan Rusya Federasyonu, İran-Irak savaşında büyük hasar gören ve İran'ın nükleer programının en önemli ayaklarından birisi durumundaki Buşehr nükleer santralinin inşasını tamamlama işini 1995 yılında imzalanan bir antlaşma ile Rus firmalarının üstlenmesini sağlamıştır.[38]

İran'ın yürütmekte olduğu nükleer programın vazgeçilmez aktörü konumunda olan Rusya'nın İran'a sağladığı destek sadece teknik alanla sınırlı değildir. İşbilen'e göre, İran'ın nükleer programının barışçıl nükleer enerji geliştirmeye yönelik olduğunu ve bu girişimin haklı ve meşru kabul edilmesi gerektiğini savunan tek uluslar arası aktör konumundaki Rusya Federasyonu, ayrıca İran'ın ileri sürdüğü tezleri uluslar arası forumlarda savunma gibi bir role de sahiptir. Rusya Federasyonu'nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde Daimi Üye olarak veto yetkisine sahip olması dikkate alındığında, bu desteğin İran açısından ne derece hayati öneme sahip olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.[39]

Rusya Federasyonu'nun ABD tarafından izlenen İran karşıtı politikalarına yönelik bir denge unsuru oluşturduğu ve diplomatik manevra alanını genişleterek İran'a destek sağladığı konu İran açısından ele alındığında kabul edilmesi gereken bir gerçek olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, İran nükleer krizi Rusya Federasyonu açısından daha farklı anlamlar da ifade etmektedir. Rusya bu krizi ABD hegemonyasına ve yarattığı "tek kutuplu dünya düzeni" ne bir karşı duruş politikası için uygun bir fırsat olarak kabul etmekte ve değerlendirmeye çalışmaktadır. Rusya Federasyonu'nun izlediği bu politikanın temel eksenini ise

---

[37] Bülent Aras ve Fatih Özbay, "DancesWiththeWolves: Russia, ĐranandtheNuclearIssue", **Middle East Policy**, VOL. XIII, NO. 4, winter 2006, s.135.

[38]Arzu Celalifer Ekinci, "İran Nükleer Krizi", Birinci Baskı, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)**, Ankara, 2009, ss. 31-45.

[39]Evren İşbilen, **İran ve Nükleer Silahlanma Politikası**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tez Çalışması, İstanbul, 2008, s.96-97.

kendisini küresel meselelerde rol alan sorumlu bir uluslar arası aktör olarak konumlandırma arzusu oluşturmaktadır.

2.2.3.Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT)

2.2.3.1. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

29 Temmuz 1957 yılında kurulmuş olan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı, Birleşmiş Milletler organik yapısı çerçevesinde ortaya çıkmıştır ve uluslararası kimliğe sahip, hükümetlerden bağımsız bir örgüt durumundadır. Nükleer teknolojinin insanlığın yararına ve ülkelerin kalkınmasına hizmet edecek şekilde kullanılmasını amaçlayan bu örgüt, büyük bir yıkım gücüne sahip bu teknolojiden, potansiyel barışçıl kullanım alanlarının yaygınlaştırılması ve nükleer teknolojiden bu doğrultuda faydalanılmasını öngörmektedir.[40]

İlk olarak, ABD Devlet Başkanı Eisenhower tarafından 8 Aralık 1953 tarihinde BM Genel Kurulu'nda yapmış olduğu bir konuşmada dile getirilmiş olan bu fikir, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımını teşvik edecek ve bu teknolojinin askeri amaçlara yönelik kullanımını önleyecek bir uluslararası örgüt kurulması temeline dayanmaktaydı. Başkan Eisenhower'ın bu konuşması "Atoms for Peace" hitabı olarak adlandırılmış ve UAEA'nın kavramsal temellerinin bu konuşma ile atıldığı kabul edilmiştir.[41]

UAEA, görev yönergesi doğrultusunda üç temel alanda faaliyet göstermektedir. Bu faaliyet alanları aşağıdaki hususlardan oluşmaktadır;

- Nükleer teknoloji uygulamaları,

[40]Uluslararası Kuruluşlar Hakkında Bilgiler, http://bmviyana.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=250456, Erişim: 05.10.2016.
[41]AtomsforPeace Speech, AddressbyMr. Dwight D. Eisenhower, President of the United States of America, tothe 470th Plenary Meeting of the United Nations General Assembly, Tuesday, 8 December 1953,International AtomicEnergyAgency, IAEA, https://www.iaea.org/about/history/atoms-for-peace-speech, Erişim: 05.10.2016.

- Nükleer güvenlik,

- Nükleer doğrulama.

Yukarıda sayılan faaliyet alanları arasında nükleer doğrulama faaliyetleri, üye ülkelerdeki nükleer malzeme ve tesislerin barışçıl amaçlara yönelik olup olmadığının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen faaliyetleri içermektedir. Nükleer doğrulama faaliyetlerinin dünya basınında daha fazla ilgi görmesi nedeniyle, UAEA, kamuoyunda BM'nin nükleer "bekçi köpeği" olarak da adlandırılmaktadır.[42]

UAEA esas itibariyle nükleer doğrulama faaliyetlerinin yanısıra, en az bunun kadar önemli çok daha farklı çok sayıda işleve sahip bir kurumdur. Ajansın bu işlevleri arasında;

- Nükleer reaktörlerin işletim güvenliği,

- İnsan ve çevre sağlığının korunması,

- Nükleer yakıt yönetimi ve emniyeti gibi konuları saymak mümkündür.[43]

Dolayısıyla, UAEA nükleer güvenlik ve nükleer emniyet alanlarına giren konularda uluslararası işbirliğinde merkez rolü oynamakta, bağlayıcı olmayan güvenlik ve emniyet standartlarını belirlemekte ve üye ülkelerin nükleer programlarını etkin bir şekilde geliştirebilmeleri için çeşitli hizmet ve araçlar sunmaktadır. Ancak, dünya basınında ve kamuoyunda BM'nin nükleer "bekçi köpeği" olarak daha fazla ilgi görmesi, UAEA'nın diğer alanlarda yürüttüğü son derece önemli faaliyetlerini gölgede bırakmaktadır.[44]

UAEA gerçekleştirdiği diğer çalışmalar arasında, nükleer bilim ve teknolojinin, sanayi, tarım, su kaynakları, çevre ve insan sağlığı alanlarındaki

[42]Uluslararası Kuruluşlar Hakkında Bilgiler, http://bmviyana.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=250456, Erişim: 05.10.2016.
[43] InternationalAtomicEnergyAgency, IAEA,http://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/international-atomic-energy-agency/, Erişim: 05.10.2016.
[44]International AtomicEnergyAgency, IAEA, http://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/international-atomic-energy-agency/, Erişim: 05.10.2016.

uygulamalarından üye devletlerin yararlanmasına yönelik projeleri de saymak mümkündür. Ebola salgını ilk olarak 2013 yılında Batı Afrika'da baş gösterdiğinde, UAEA bu hastalıkla mücadele ve erken teşhis kapasitesinin artırılmasına yönelik projeler hayata geçirmiştir. Ebola hastalığının teşhis edilmesinde nükleer tıp teknolojilerinden istifade edilmesi için geliştirilen çalışmaları bu tür projeler arasında sayabiliriz.[45]

UAEA'nın teşkilat yapısı aşağıdaki organlardan meydana gelmiştir ve ana faaliyet alanları da şu şekildedir:

- Nükleer Güvence Denetimi ve Doğrulama: Ajans'ın başlıca görevlerinden birisi Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın uygulanmasının denetlenmesidir.

- Nükleer Güvenlik ve Nükleer Emniyet: UAEA, üye ülkelerdeki nükleer tesislerde güvenliğin ve emniyetin sağlamasına yönelik faaliyetlere, üye ülkelerin talebi halinde, teknik destek sağlamaktadır. Ayrıca, konuya ilişkin uluslararası standartları oluşturmakta ve yayınlamaktadır.

- Nükleer Bilim ve Teknoloji Uygulamaları: UAEA, gıda, tarım, hayvancılık, sağlık, su ve çevre konularında nükleer ve radyasyon teknolojilerinden nasıl yararlanılacağı hakkında üye devletlere kılavuzluk yapmakta, özellikle gelişmekte olan ülkelere donanım, eğitim ve teknik hizmet desteği sağlamaktadır.[46]

Genel Konferans ve Yönetim Kurulu olmak üzere iki adet karar alma organına sahip olan UAEA'ya, 2015 yılsonu verilerine göre 167 ülke üye durumundadır. Bu karar alma organlarından Genel Konferans, genellikle Eylül ayında olmak üzere yılda bir kez toplanmaktadır ve UAEA'nın en yüksek karar alma organı konumundadır. Genel Konferans UAEA üyelerinin tamamının katılımına

[45]Uluslararası Kuruluşlar Hakkında Bilgiler, http://bmviyana.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=250456, Erişim: 05.10.2016.
[46]Uluslararası Kuruluşlar Hakkında Bilgiler, http://bmviyana.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=250456, Erişim: 05.10.2016.

açıktır ve bu karar organında örgütün programı, bütçesi ve Genel Konferans'a sunulan diğer konular görüşülmekte ve karara bağlanmaktadır. Yönetim Kurulu, Genel Direktör ya da üye ülkeler Genel Konferans'ın gündemine alınmak üzere ilgi alanına giren konuların görüşülmesini teklif edebilirler. Bir diğer karar alma organı olan Yönetim Kurulu ise yılda beş kez (Mart, Haziran, Eylül'de iki kez ve Kasım aylarında) olağan toplantılar yapmaktadır. Yönetim Kurulu, 35 üyeden oluşur ve bu üyelerden 13'ü ileri nükleer teknolojiye sahip atanan, 22'si ise Genel Konferans tarafından iki yıllık dönemler için seçilen üyelerdir.[47]

2.2.3.2. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT)

ABD İstihbarat Örgütü Başkanlığı tarafından 1958 yılında bir rapor hazırlanmıştır ve söz konusu raporda (Director of Central Intelligence, NILE 100-2-58 1, July 1958), uluslararası bağlamda gerekli önlemler alınmadığı takdirde, sivil nükleer santrallere ve nükleer teknolojiye sahip en az 16 yeni ülkenin daha 1968 yılına kadar nükleer silah yapıp deneyebilecek seviyeye gelebilecekleri belirtilmiştir. ABD Başkanı John Fitzgerald Kennedy 1961 yılında bu raporun işaret ettiği tehlikeleri dikkate alarak, "Silah Denetimi ve Silahsızlanma Ajansı" (Arms Control and Disarmament Agency) adlı bir komisyon kurmuştur. Kennedy tarafından hayata geçirilen bu komisyon, hem "Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması" nın, hem de "Kapsamlı Deneme Yasağı Anlaşması" nın (Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty–CTBT) yürürlüğe girebilmesi için uluslararası diyalog başlatmıştır.[48]

Kennedy döneminde ancak 1963 yılında Sovyetler Birliği'yle CTBT imzalanabilmiştir ve CTBT'yi 2015 yılı itibariyle 184 ülke onaylamış durumdadır. Diğer taraftan, ABD başta olmak üzere hiçbir "Nükleer Kulüp" üyesi ülkenin, yasal olarak bu anlaşmayı yürürlüğe sokmamış oldukları da dikkat çekici bir noktadır.

[47]International AtomicEnergyAgency, IAEA, PrincipalOrgans, http://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/international-atomic-energy-agency/, Erişim: 05.10.2016.
[48]**EDAM - Ekonomi ve Dış politika Araştırma Merkezi**, "Silahların Kontrolü", http://www.edam.org.tr/tr/Mobile/AnaKategori/silahlarin-kontrolu, Erişim: 06.10.2016.

Kennedy'den sonraki ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, 1 Temmuz 1968'de 164 ülkeyle birlikte NPT'ye imza atmıştır. Johnson'dan sonraki ABD Başkanı Richard Nixon ise 1970 yılında NPT anlaşmasını Kongre ve Senato'nun onayından geçirilmesini sağlamıştır.[49]

Nükleer silah yapıp, deneyebilen ilk beş ülke olan ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa, Çin bu süreci izleyen 10 yıl içinde bir birlik oluşturmuşlar ve bu birlik "Nükleer Kulüp" olarak adlandırılmıştır. Hızla gelişen askeri ve sivil teknolojiyle birlikte Nükleer Kulüp ülkeleri, dünyadaki nükleer silah araştırma ve geliştirme alanında tek söz sahibi güç haline gelmişlerdir. Nükleer Kulüp üyelerini bu uluslararası birleşmeye götüren sebep, esas itibariyle mevcut statülerini koruyabilmek amacıdır. Ancak, Nükleer Kulübe üye ülkeler, bu anlaşmayı hem önce kendileri ihlal etmiş, hem de birçok yeni ülkenin nükleer silah yapıp denemesini önleme konusunda da başarısız olmuşlardır.[50]

Sayıları çok hızlı bir şekilde artan nükleer silahları sınırlandırmak, nükleer silah denemelerini durdurmak, nükleer güç ve teknolojiye sahip olmayan diğer ülkelerin Nükleer Kulüp üyesi olmalarını engellemek ve tam anlamıyla küresel nükleer silahsızlanma hedefine ulaşmak NPT antlaşmasının temel amaçlarını oluşturmaktaydı. Daha öz ve kısa bir ifade ile bu amaçları dikey yayılma (verticalproliferation) ve yatay yayılmanın önlenmesi şeklinde özetlemek mümkündür. Burada, dikey yayılma nükleer silah sayısındaki artışı, yatay yayılma ise nükleer silah sahibi ülkelerin sayısındaki artışı ifade etmektedir. Diğer taraftan, Nükleer Kulüp üyesi olmayan, ancak NPT'yi imzalamış ve nükleer silah sahibi olma hakkı bulunmayan 184 ülkeye, yalnızca barışçıl amaçlarla kullanılması kaydıyla nükleer teknoloji ve tesis sahibi olmaları için söz konusu antlaşma kapsamında her türlü fırsat ve desteğin verileceği belirtiliyordu. 1995 yılından 2000 yılına kadar devam eden sıkı pazarlıklar ve görüşmelerden sonra, NPT 189 ülkenin katılımı ve imzasıyla süresiz olarak uzatılmış ve bu kadar çok ülkenin imzasını taşıması

[49]Uluslararası Kuruluşlar Hakkında Bilgiler, http://bmviyana.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=250456, Erişim: 05.10.2016.
[50]**EDAM - Ekonomi ve Dış politika Araştırma Merkezi**, "Silahların Kontrolü", http://www.edam.org.tr/tr/Mobile/AnaKategori/silahlarin-kontrolu, Erişim: 06.10.2016.

nedeniyle de NPT, bugüne kadar dünyada en fazla katılımcısı olan uluslararası silahsızlanma anlaşması olmuştur. Ancak, Hindistan, İsrail ve Pakistan gibi bu anlaşmayı imzalamamış önemli ülkeler bulunduğu gibi, anlaşmayı önceden imzalamış olan Kuzey Kore, 10 Ocak 2003 tarihinde NPT'den tek taraflı çekilerek bu şekilde davranan ilk ülke olarak dikkatleri üzerine çekmiştir.[51]

2.2.4. Avrupa Birliği

İran'ın nükleer teknolojiye sahip olmak için yürüttüğü program ile birlikte başlayan kriz, Avrupa Birliği'nin sadece İran'a veya Ortadoğu bölgesine yönelik izlediği politikaların değil, fakat aynı zamanda da birliğin bu tür uluslararası krizlere yönelik yaklaşım ve politikalarının da uluslararası kamuoyu tarafından sınandığı ve gözlemlendiği bir kriz haline gelmiştir. Bu kriz sırasında Avrupa Birliğinin İran'a karşı izlediği zorlayıcı diplomasi politikası tehditlerin her zaman işe yaramadığının açık bir kanıtı olmuştur. Avrupa Birliği, bu politikanın ne kadar zor ve karmaşık hale gelebileceğini öngörememiş ve İran'ın nükleerleşme programını izleme motivasyonunu hafife alarak önemli bir hata yapmıştır.

Avrupa Birliği, İran nükleer krizinin gelişiminde arabulucu rolüne soyunurken, krizin farklı aktörlerini bir araya getirme ve uzlaşma noktaları yaratmanın zorluklarını önemsememiştir. 2003 yılında müzakerelerin başladığı tarihten günümüze kadar bir taraftan adeta bütün dünyanın sözcüsü olma, diğer taraftan ise krizle ilgili farklı güçleri ortak bir noktada buluşturma ve bir uzlaşma zemini yaratma konusunda büyük problemler, ikilemler ve gelgitler yaşamaktadır. Avrupa Birliği liderleri müzakerelerin başlatılmasıyla birlikte kısa zamanda ve kolaylıkla bir sonuca ve çözüme ulaşabileceklerini öngörmüşler, fakat bu krizin arka planındaki gerçekleri ve Rusya-ABD mücadelesini geç fark etmişlerdir. Kendisini bir anda İran - ABD - Rusya ve Çin çemberinde politik manevra yapamaz ve sıkıştırılmış şekilde bulan Avrupa Birliği, tüm bu güçleri ortak bir fikir etrafında

[51]**EDAM - Ekonomi ve Dış politika Araştırma Merkezi**, "Silahların Kontrolü", http://www.edam.org.tr/tr/Mobile/AnaKategori/silahlarin-kontrolu, Erişim: 06.10.2016.

buluşturmanın ne kadar zor olduğunu da görmüştür. Oysa Avrupa Birliğinin bu arabulucu rolüne soyunmasının en önemli sebebi uluslararası küresel bir aktör olduğunu kanıtlama ihtiyacı idi ve bu krizin çözümünde elde edeceği başarı ve prestij ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını güçlendirme hedefi gütmekteydi.[52]

2.2.5.Türkiye

Özellikle İslam Devrimi'nden sonra İran, Türkiye'deki Kemalist seçkinler tarafından Türkiye'den çok farklı ve öteki olarak algılanmaya başlamış ve burada kullanılan öteki terimi ile Ankara'nın tam tersi bir rejime sahip olması ifade edilmiştir. Ayrıca Ankara'nın algılamasına göre Tahran, yeni rejimini çevre ve bölge ülkelerine ihraç politikası izlemiştir ve bu nedenle Türkiye'nin laik rejimi için ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı. Ancak İran'ın mevcut ideolojik imajı ve buna bağlı olarak Türkiye'nin dış politika paradigmasına dayanan bu algı, AKP karar vericilerince değiştirilmiş ve Türkiye ile İran arasındaki ilişkilere yeni kavramlar ve bakış açıları getirilmiştir.[53]

Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun" komşularla sıfır sorun" konsepti, Türkiye'nin komşu ülkelere yönelik izlediği politikaların sonucu olan yabancılaşmayı sona erdirme olarak hedefini belirlemiştir. Bu bağlamda, İran ile yoğun ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye'nin yeni dış politika konseptiyle uyumlu bir hareket tarzı oluşturmaktaydı. Davutoğlu'na göre, Türkiye İran'ı Türk ulusal güvenliği için tehdit olarak algılamamaktaydı. AKP, iktidara gelmesinin ardından, esas itibariyle 1990'larda başlatılmış olan Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak daha

[52]Shannon N. Kile, **Final Thoughts on Iran, The EU andtheLimits of Conditionality**, Shannon N. Kile (ed), Europe and Iran: Perspectives on Non-Proliferation, Oxford UniversityPress, 2005, s.129.
[53] Efe Çaman and Kenan Dağcı, "Iran'sNuclear Program andTurkey: ChangingPerceptions, InterestsandNeedforRevision, Alternatives",**TurkishJournal of International Realtions**,Vol. 12, No. 2, Summer 2013, www.alternativesjournal.net, Erişim: 12.05.2017.

aktif rol oynaması ve bağımsız bir dış politika izlemesi üzerine yoğunlaşmaya çalışmıştır.[54]

Türk - İran ilişkileri bu yeni dış politika yaklaşımının etkisiyle büyük ve önemli gelişmeler kaydetmiştir. 16. yüzyıldan beri Türkiye ile İran arasında tarihi bir denge olduğu ve İran ile Türkiye arasındaki sınırın 370 yılı aşkın bir süredir değişmediği de üzerinde durulması gereken bir husustur. Davutoğlu'nun bakış açısından Türkiye - İran ilişkileri ele alındığında, ilişkiler daha önce olduğu gibi çatışma üretmemeli, rekabet ve ideolojik açıdan karşıt algılamalarla karakterize edilmemeli, aksine Türkiye - İran ilişkileri sırayla coğrafi / tarihsel belirleyiciler ile döngüsel / sistemik nitelikler arasında bir denge kurmak suretiyle yeniden değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, mevcut statükoyu İran ile birlikte korumak, özellikle Türkiye için, Orta Doğu'daki proaktif bölgesel politikasıyla ilgili önemli bir kilometre taşıdır.[55]

İzlenen bu politikaların sonucu olarak, pek çok farklılığa ve zaman zaman yaşanan kırılmalara rağmen, iki komşu ülke arasında bazı alanlarda işbirliğinde son yıllarda önemli gelişmeler ve ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, son derece kritik olan iki alanda İran ile işbirliğinden yararlanmaktadır. Bunlardan önemli ve stratejik olanı, Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının önemli bir kısmını İran'dan ithal ederek karşılamasıdır. Türkiye, fosil enerji kaynaklara bağımlıdır ve enerji tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi stratejisi açısından bu ilişki son derece önemlidir. Türkiye'nin enerji bağımsızlığı nedeniyle özellikle Rus doğalgazı, Ankara için ciddi bir kaygı kaynağı oluşturmaktadır ve İran, bölgede mevcut bir alternatif fosil enerji tedarikçisi konumuyla Türkiye'nin enerji tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi stratejisini uygulamada dayandığı bir diğer aktördür.[56]

---

[54]Bülent Aras, "Davutoğlu Era in TurkishForeignPolicy", **SETA PolicyBrief**, No: 32, May 2009, http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight_turkey_vol_11_no_3_2009_aras.pdf, Erişim: 22.04.2017.
[55]Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları İstanbul, 2012, s. 430-431.
[56] Kemal İnat ve İsmail NumanTelci, **Türkiye'nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası**, 2009, s. 93-158.

Ayrıca, Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ilişkiler ikili ticarete dayanmaktadır. İkili ticaret 2001 yılında 1,2 milyar dolardan 2005 yılında 4,3 milyar dolara, 2010 yılında 10 milyar dolara kademeli olarak artış göstermiştir. 2011 yılında 15 milyar doları aşmış ve 2013 yılında yaklaşık 20 milyar dolara yükselmiştir. İran ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerde en önemli kalem Türkiye'nin enerji ithalatından oluşmaktadır. İran, Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının yaklaşık dörtte birini sağlamaktadır. Bu ithalat, İran'ı 2011 yılında Türkiye'nin Rusya'dan sonra ikinci en büyük doğal gaz ve petrol tedarikçisi konumuna yükseltmiştir.[57]

Yukarıda da vurgulandığı üzere, Dışişleri Bakanı Davutoğlu Ankara'nın İran politikasını, coğrafi ve tarihsel belirleyici faktörler ile sistemik nitelikler arasındaki teorik dengeye tekabül edecek şekilde yeniden değerlendirmiştir. Bu anlamda İran'ın nükleer faaliyetleri ve bunlarla ilgili sorunlar, sistemik bir faktör olarak görülebilir. Çatışma, Türkiye'nin konumuna bağlı değildir ve her halükarda Türkiye'nin olumsuz etkilenmesi söz konusudur. İran'ın Türkiye için artan önemi göz önüne alındığında Ankara, Tahran'ın uluslararası düzeyde, özellikle de nükleer konudaki zorlukları konusunda istekli ve daha savunmasız hale gelmiştir. Herhangi bir yaptırım ya da askeri müdahale, Türkiye için ciddi ve istenmeyen etkilere ve sonuçlara neden olabilir.[58]

Bu nedenle, Türkiye, artan aktif ve etkili rolü ile İran ve uluslararası toplum arasında bir arabulucu olarak girişim başlatmaya çalışmıştır. Bu aktif girişim ve İran'ın nükleer programına olan ilgisinin gün geçtikçe artması sürecinde Ankara'nın retorik ve eylemleri tarafsız bir konumdan çok daha partizan bir konuma geçmiştir. Türkiye'nin, İran'ın nükleer programı ile ilgili konumu, ABD, AB ve diğer uluslararası aktörlerden farklılaşmaktadır.[59]

---

[57] Bayram Sinkaya, "Rationalization of Turkey Iran Relations: ProspectsandLimits", **InsightTurkey**, Vol. 14., No. 2., 2012, http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight-turkey_vol_14_no_2_2012_sinkaya.pdf, Erişim: 03.04.2017.

[58] Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları İstanbul, 2012, ss.430-431.

[59] Efe Çaman and Kenan Dağcı, "Iran'sNuclear Program andTurkey: ChangingPerceptions, InterestsandNeedforRevision, Alternatives"**TurkishJournal of International Realtions**, Vol. 12, No. 2, Summer 2013, www.alternativesjournal.net, Erişim: 12.05.2017.

Bu bağlamda, Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin nükleer silahlara Ortadoğu'da tamamen karşı pozisyon aldığını ve bölgede nükleer silahlara sahip tek ülkenin İsrail olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak Erdoğan, İran'ın barışçıl amaçlar için nükleer enerji üretmek istediğine inandığını da ayrıca vurgulamıştır. Ayrıca, ABD'ye yaptığı resmi ziyarette Başbakan Erdoğan, İsrail'in nükleer silahlara sahip olduğunu İran'ın nükleer programı bağlamında işaret ederek, İran hakkında yukarıda özetlenen tezini açıkça ifade etmiştir.[60]

Bu politika, İran'ın nükleer faaliyetini İsrail'in nükleer silahlarıyla ilişkilendirerek muhtemel bir İran nükleer programının oryantasyonunu desteklemekte ve dolaylı olarak İran'ın emellerini meşrulaştırmaktadır. Ankara'nın İran nükleer anlaşmazlığına ilişkin argüman olarak İsrail'in nükleer silahlara sahip olması gerçeğinden bahsetmesi, en üst seviyede İran'ı nükleer amaçları ve programı ile ilgili olarak cesaretlendirme, hatta doğrudan Tahran yönetiminin savunuculuğu olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla, İran ve uluslararası toplum arasındaki nükleer programa ilişkin var olan sorunlarla ilgili olarak, bu konudaki Türkiye'nin politik duruşunun esasen uluslararası toplumun genel algısından ciddi şekilde ayrılmakta olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.6.İsrail

İsrail nükleer silaha sahip bir İran'ın kendi ülkesi için çok ciddi bir tehdit olduğunu düşünmektedir. Başbakan Benjamin Netanyahu yapmış olduğu bir konuşmada İsrail'in İran'ın geliştirmekte olduğu nükleer programa ilişkin ülkesinin politikasını aşağıdaki sözlerle özetlemiştir;

> "Varlığımıza, geleceğimize yönelik tehdit teorik değildir. Halının altına süpürülmez, azaltılamaz. Bize ve tüm insanlığa karşıdır ve engellenmelidir."

[60]Efe Çaman and Kenan Dağcı, "Iran'sNuclear Program andTurkey: ChangingPerceptions, InterestsandNeedforRevision, Alternatives"**TurkishJournal of International Realtions**, Vol. 12, No. 2, Summer 2013, www.alternativesjournal.net, Erişim: 12.05.2017.

Başbakan Yardımcısı ve Stratejik İşler Bakanı Moshe Ya'alonise Rusya'nın Interfax Haber Ajansına verdiği röportajda İran'ın geliştirmekte olduğu nükleer silahların ve bu silahlara sahip bir İran'ın bütün medeni dünya için ortak bir tehdit olduğunu belirtmiş ve İran'ın oluşturduğu bu nükleer tehdidi önlemek ve İran'ı bu girişimlerinden vazgeçirmek için uluslararası toplumun ortak bir hareket edeceğini ümit ettiğini söylemiştir.[61]

İsrail'deki pek çok politikacı ve askeri yetkili, İran'ın nükleer misilleme korkusu nedeniyle İsrail ile askeri bir çatışma içine girmek istemeyeceğini kabul etmelerine rağmen, hiçbir koşulda İran İslam Cumhuriyeti'nin nükleer silah geliştirmesine izin verilemeyeceğini de özellikle vurgulamaktadırlar. Bunun nedeninin, ülkedeki güvenlik kültürü göz önüne alındığında, hiçbir İsrailli karar vericinin, ideolojik düşmanın nükleer silah elde etmesine izin verme riskini kabul edemeyeceği ve göze alamayacağı gerçeği olduğu değerlendirilmektedir. Analistlere ve uzmanlara göre İran saldırısı ne kadar mantıksız olursa olsun, saldırı olasılığı mevcut olduğu sürece hiçbir İsrailli siyasi veya askeri lider ülkesini nükleer bir Armagedon tehdidi altında yaşatma sorumluluğunu kabul edemez.[62]

Nükleer silah kullanılmasa bile, nükleer bir İran ile ortaya çıkacak olan stratejik denge İsrail tarafından son derece tehditkâr olarak görünmektedir. İsrail'e göre, nükleer silahlı bir İran askeri tehditlere karşı neredeyse dokunulmazlık elde edecek ve bölgesel güç dengesini değiştirerek, sadece Basra Körfezi'nde değil, aynı zamanda Arap Yarımadası'nda da nüfuzunu genişletmek için daha saldırgan adımlar atmaya cesaret gösterecektir.

Bugün İsrail yetkilileri, İran'ın teknolojik eşiği hemen hemen aştığı yeni bir bağlamla karşı karşıya olduğuna ve İran'ın önümüzdeki yıllarda bir bomba için

[61]Jerusalem Post.com Staff, Ya'alon: Military Strike May Be Neededto Stop Iran Nukes, **Jerusalem Post**, 30 May 2011, http://www.jpost.com/Defense/Article.aspx?ID=222906, Erişim: 10.04.2017.
[62]MassimilianoFiore, "IsraelandIran'sNuclearWeaponProgramme: RollBackorContainment?", **IstitutoAffariInternazionali**, IAI WorkingPapers,July 2011, http://pubblicazioni.iai.it/pdf/DocIAI/iaiwp1118.pdf, Erişim: 22.03.2017.

yeterli nükleer malzemeye sahip olacağına inanmaktadırlar. Dolayısıyla, güvenlikçi dışişleri politikalarını her zaman temel kabul etmiş bir İsrail için İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer teknolojiye sahip olma ve uranyum zenginleştirme iddia ve tartışmaları inandırıcı olmaktan son derece uzaktır.

İsrail geçmişte Arapların nükleer bir yola girmesini önlemenin kendi varlığı ve bekası açısından hayati derecede önemli olduğunu görmüş ve bunu dışişleri politikasının temel prensibi kabul etmiştir. İsrail'in düşük nükleer profili, İsrail ile yıkıcı ve son derece pahalı bir nükleer rekabete girmeye istekli olmayan Arap liderlerinin işini kolaylaştırmıştır. Ancak İran'ın tam anlamıyla bir nükleer güç haline gelmesi bölgede sağlamaya çalıştığı Nükleer Silahların Artırılmasını Önleme Rejiminin çökmesine ve Suudi Arabistan, Mısır ve Türkiye gibi sünni ülkelerin İran'ın liderliğindeki Şii "Nükleer İmparatorluğuna" karşı koymak için nükleer yarış içerisine girmesine ve bu gelişme ise Ortadoğu bölgesinde nükleer silahların yayılmasına neden olacaktır. Bu son gelişme ise, İsrail'in güvenliği açısından hiçte arzu etmeyeceği bir durumdur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'IN URANYUM ZENGİNLEŞTİRME PROGRAMI VE RUSYA - İRAN İLİŞKİLERİ

3.1. BİR BÖLGESEL GÜÇ OLARAK İRAN

Aynı zamanda bir Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya ve Hazar Denizi bölge devleti olan İran, küresel alanda da çok önemli bir stratejik askeri konuma sahiptir. Bir şekilde, bu bölgelerdeki tüm problem noktaları şu veya bu şekilde İran'la ilişkilidir ya da başka bir ifade ile bu ülkeyi ilgilendirmektedir. Bu nedenle, etik ve dini çatışmalar, askeri ve ekonomik rekabet, mülteci durumu, uyuşturucu ticareti, terörizm ve bölücülük gibi pratikte bölge ülkelerinin iç sorunlar olarak görülen hususların çoğu yalnızca İran İslam Cumhuriyeti'nin yardımıyla çözülebilir veya etkili olabilecek bir çözüme ulaşabilmek için İran'ın devre dışı bırakılması mümkün değildir.

Petrol ve doğal gaz gibi hidrokarbon kaynaklarının bir tedarikçisi olan İran, Güneybatı Asya'nın ve komşu bölgelerin ekonomik kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Gelişmiş sanayiiyle İran, bölgedeki en büyük ve en iyi donanmış ordularına karşı savaş yürütme kapasitesine sahiptir. Çeşitli kaynaklara göre, İran ordusunun insan gücü 540.000 ila 900.000 arasında değişmektedir. İran, bölgede söz sahibi olmak isteyen lider güçler için stratejik açıdan önemli bir ulaşım koridoru olan Hürmüz Boğazı üzerinde askeri açıdan kontrol sağlama kapasitesine sahip bir ülkedir. Deniz yoluyla gerçekleştirilen küresel petrol arzının yüzde 40'tan fazlası bu boğazdan geçmektedir. Bu faktörler, İran'ın bölgesel güvenlik konusunda etkin bir oyuncu olduğu görüşünü desteklemektedir.[63]

Diğer taraftan, İran dünyadaki eski medeniyetlerden birisinin mirası üzerinde kurulmuş bir devlettir ve dolayısıyla zengin bir yönetişim mirasına sahip olduğunu

[63]Iran - National Security Index, http://www.photius.com/countries/iran/national_security/iran_national_security_army.html, Erişim: 21.01.2017.

söylemek mümkündür. Sahip olduğu geniş ve bereketli topraklar, yüksek artış oranına sahip nüfusu ve ülkenin jeopolitik konumu İran'a bölgesel bir güç olma konusunda son derece olumlu ve uygun bir altyapı ve gerekli şartları sağlamaktadır. Ekonomi alanında en önemli petrol ihracatçısı ülkeler arasında yer alan İran, dünyadaki doğal gaz rezervleri dikkate alındığında ise en büyük ikinci tedarikçi konumundadır. Bütün bunların çok daha ötesinde, bazı akademisyenler İran'ın İslam dini ile demokrasi arasında mevcut olduğuna inandıkları pozitif ve destekleyici bağa ilişkin başarılı bir örnek sunduğunu iddia etmektedirler.[64]

Şah Rıza Pehlevi döneminde, devlet politikası olarak İran'ın küresel hiyerarşi sisteminde önemli bir parça olarak görülmesi ve benimsenmesi, iki kutuplu dünya sistemi göz önüne alındığında, İran'ın batı kampında yer alması sonucunu doğurmuştur. İran'ın Rusya ile olan yakınlığı göz önüne alındığında, ülkenin Rus hegemonyasına girmesinin ve bağımsızlığını sürdürmesinin yegâne yolunun bu olduğu düşüncesini doğurmuş ve İran Şahının analizi de bu düşünceye dayanmıştır.

İran İslam Devriminden sonra iktidarda yaşanan değişim ve özellikle halk desteğini alan liderlerin dini merkez alan dünya görüşleri, İran'ın dış politikasının temel ilkeleri haline gelmiştir. Hükümet ideolojisine hakim olan dinî öğretiler çerçevesinde yaşanan bu köklü değişim, İran'ın uluslararası ilişkilerde benimsenmiş kurallara ve dengelere karşı en büyük muhalif haline dönüşmesi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle, İran'ın dünya politikasında kendisi için tanımladığı rol, uluslararası düzeyde özgürlük ve adalete ulaşmak için uluslararası hâkimiyet sisteminin statükosunu eleştirmek ve bu konuda aynı görüşleri paylaşan diğer ülkelerle işbirliği yapmak olmuştur.

Geniş yüzölçümü, zengin doğal kaynakları, eşsiz jeopolitik durumu, kalabalık nüfusu, zengin tarih - kültürü ve Şii İslam ideolojisine sahip İslam Cumhuriyeti yönetimi ile İran bölgesinde özel bir konuma sahiptir. Bu özellikleri itibariyle İran'ın Ortadoğu'da özgün bir ülke olduğunu ifade etmek mümkündür. Barındırdığı ve sahip

[64] Y.Y. Belobrov, "Modern Russian–IranianRelations: ChallengesandOpportunities", **WorkingPaper /RIAC**, Moscow: Spetskniga, 2014, s. 5, http://russiancouncil.ru/common/upload/WP14Russia-Iran-En.pdf, Erişim: 23.12.2016.

olduğu dil, dinî mezhepler, milliyetler ve kimlikler açısından İran bölgedeki herhangi bir ülkeye benzemez. Bu nedenle, bölgedeki diğer ülkelerle birlik ve koalisyon olasılığı İran için düşük olmakla birlikte, benzer etnik ve dini mezheplere sahip İran'a komşu ülkelerde söz konusu böyle bir ittifaklaşma ve birlikte hareket etme olasılığı yüksektir. Bu nedenle İslam Devrimi öncesinde İran'daki hükümetler, bölgede yalnız olduklarının bilinciyle böyle bir ittifak arayışını dünya güçleri ile yürütmüşlerdir. Ancak, İran İslam Cumhuriyetinin ortaya çıkmasından sonraki döneme baktığımızda, İran yönetiminin uluslararası sisteme en çok karşı çıkan ülke olması nedeniyle, İran'a karşı bölgesel ve bölge dışı koalisyonların ortaya çıkmaya başladığına tanık oluyoruz. Bu ülkelerin İran'a karşı kuşku ve korku duymalarına yol açan en önemli etken, İslam Devrimi'nin bölgedeki insanlara sızmasına neden olan kültürel ve benimsenmiş niteliğidir.[65]

3.2. İRAN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL PARAMETRELERİ

İran'ın ulusal güvenlik politikası, birçok ve bazen birbirine rakip faktörlerin ürünü olmuştur. Bu faktörler arasında İran İslam devriminin ideolojisini, İran liderliğinin rejime ve ülkeye yönelik tehdit algısını, ülkede yaşanan rejim ve iktidar değişimlerine rağmen uzun yıllardan beri sürdürülen İran devletinin ulusal çıkarlarını ve İran rejiminin çeşitli hizip ve seçim bölgelerinin birbirleriyle olan etkileşimini saymak mümkündür. Bazı uzmanlar, İran'ın ulusal güvenlik stratejisi hedefinin Amerika Birleşik Devletleri ve onun müttefikleri konumunda bulunan İsrail, Suudi Arabistan ve diğer Sünni Müslüman Arap rejimlerinin desteklediği ve bu oluşumların bölgedeki çıkarlarını gözeten Ortadoğu'da mevcut güç yapısının İran tarafından bozulması ve İran'ın kendi çıkarlarına uygun hale getirilmesi olduğunu savunmaktadırlar.

[65]Y.Y. Belobrov, "Modern Russian–IranianRelations: ChallengesandOpportunities",**WorkingPaper /RIAC**, Moscow: Spetskniga, 2014, s. 5, http://russiancouncil.ru/common/upload/WP14Russia-Iran-En.pdf, Erişim: 23.12.2016.

İran ise bu bağlamda, "ezilenler" için destek olarak ortaya çıkmakta, Şii ve diğer İslamcı hareketlere olan desteği ile bölgeye yönelik bu politikalarını karakterize etmektedir. Özellikle Suudi Arabistan'ın Ortadoğu coğrafyasında mezhep gerginliklerini tetiklediğini ve İran'ı bölgesel meselelerden dışlamaya çalıştıklarını iddia etmektedir.

Diğer bazı akademisyenler ise, aslında İran'ın geliştirdiği dış politika stratejilerini sadece kendisine yönelik ve ABD tarafından yaratılan İran'ın işgali ya da sindirilmesi veya rejiminin değiştirilmesi gibi tehditlere karşı geliştirildiğini ve kendisini ABD tarafından gösterilen bu çabalardan korumaya çalıştığını öne sürmektedirler.[66]

Alternatif ya da buna ek olarak, bu stratejilerin İran'ın uluslararası prestijini arttırma girişimleri olduğunu veya eski İran imparatorluklarını anımsatan bir "büyüklük" hissi uyandırmayı amaçladığını ifade etmek de mümkündür. Bu arada, 2010 yılından 2016'ya kadar, İran dış politikası uluslararası yaptırımların İran üzerindeki etkilerini azaltmaya çalışmaya odaklanmıştır.

İran ulusal güvenlik politikalarını takip etmek ve gerçekleştirmek maksadıyla çeşitli araçlar kullanmaktadır. Bazı İran politik araçları çoğu ülke tarafından da kullanılan benzer enstrümanlardır. Geleneksel diplomasi ve İran'ın değer ve çıkarlarının ön plana çıkarılması. İran aynı zamanda bölgesel politikacıları ve liderleri maddi olarak desteklemektedir. Başta ABD olmak üzere, batılı politikacıları en fazla endişelendiren husus, İran'ın bu maddi desteğini doğrudan silahlı gruplara yönlendirmesi ve bunlardan bazılarının terör eylemleri yoluyla İsrail'e veya İran'a karşı diğer bölgesel muhaliflere gözdağı vermek ya da misilleme yapmak için kullanılmasıdır. İran'ın Suriye ve Irak gibi Şii hakimiyetindeki müttefik hükümetlere silahlı desteği de Sünni toplumlarda kızgınlığa neden olmaktadır.[67]

---

[66] KennethKatzman,"Iran'sForeignandDefensePolicies", **CongressionalResearch Service**, 7-5700, April 6, 2017, https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf, Erişim: 11.01.2017.

[67] Thomas Juneau, "Iran'sFailedForeignPolicy: Dealingfrom a Position of Weakness", **Middle East Institute**, PolicyPapers Series, April 2015, http://www.mei.edu/sites/default/files/publications/Juneau%20Iran.pdf, Erişim:15.01.2017.

İran'ın ulusal güvenlik politikası, ABD'nin operasyonları, müttefikleri ve bölgedeki faaliyetleri de dahil olmak üzere Yakın Doğu bölgesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu coğrafya, İran'ın dış politikasının çeşitli bileşenlerinin etkileşime girdiği bir bölgedir. İran'ın güvenlik ve dış politikaları analiz edildiğinde, bu politikanın yakın Doğu'da aktif olan Avrupa ve Rusya gibi büyük güçlerin ya bu bölgedeki ABD çıkarlarının ortağı ya da karşıtları olarak gösterdiği politikaları ve eylemleri etkilemeye veya bir anlamda etkisiz hale getirmeye yöneltilmiş gibi görünmektedir.

Bazı uzmanlar, İran ile Temmuz 2015'de yapılan çok taraflı müşterek kapsamlı nükleer eylem planı anlaşması uyarınca (Joint Comprehensive Plan of Action - JCPOA) uluslararası yaptırımların Ocak 2016'da hafifletilmesinin ardından İran'ın dış politika ve savunma politikalarının değişeceğini öngörmekteydiler. Anlaşma çerçevesinde İran'a sağlanacak ilave mali kaynakların, İran'ın bölgesel nüfuzunu daha da genişletmesine olanak tanıyacağı düşünülmekteydi. Öte yandan bazı akademisyenlerin öne sürdüğü farklı bir görüşe göre ise, imzalanan bu çok taraflı müşterek kapsamlı nükleer eylem planı anlaşmasının İran'ın anlaşmayı ve yararlarını tehlikeye atmamak için bölgesel dış politika girişim ve davranışlarındaki agresifliği hafifletmesine neden olacağı değerlendirilmekteydi.[68]

2016 yılına gelindiğinde Obama Yönetimi yetkilileri ve ABD raporları, İran'ın ulusal güvenlik politikalarının değiştirilmesi konusunda küçük de olsa ilerleme sağlanmış olduğunu belirtmişlerdir. 1 Şubat 2017'de Trump yönetimi ise, İran'ın devam eden zararlı faaliyetleri ve balistik füze testlerini tekrar gündeme getirmiş ve yapılan anlaşma ile İran'ın cesaretlendirildiğini ve ABD yönetiminin resmi olarak bu tutumuyla ilgili olarak İran'ı bilgilendirdiğini belirtmiştir. ABD yönetimi, ayrıca mevcut yetkiler altında ilave İran füze birimlerine yaptırım uygulayacağını ve JCPOA anlaşmasında yer alan ABD taahhütlerini etkilemeyen ve

[68]KennethKatzman, "Iran'sForeignandDefensePolicies", **CongressionalResearch Service**, 7-5700, April 6, 2017, https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf, Erişim: 11.01.2017.

daha ileri eylemler ile sonuçlanabilecek bir "müzakereci sürecinin" başlatıldığını ifade etmiştir.[69]

İran, uluslararası diplomatik tecridini hafifletmek, kendisini bölgesel bir enerji ve ticaret merkezi olarak geliştirmek ve yeni silah alımı yollarını araştırmak ve bu konuda yeni anlaşmalar yapmak için JCPOA anlaşmasını kullanmıştır. Bu arada, İran lideri Ali Hamaney ve İslam Devrim Muhafızları Örgütü (IRGC) gibi kilit kurumlar, İran'ın temel hedeflerinden taviz vermesine karşı çıkmakla birlikte, İran'ın bölgesel ve uluslararası diplomasiye yeniden entegrasyonunu desteklemektedirler.[70]

3.3. İRAN'IN URANYUM ZENGİNLEŞTİRME PROGRAMI VE NÜKLEER TESİSLERİ

3.3.1.İran'ın Uranyum Zenginleştirme Programı

İran'ın kapsamlı bir nükleer enerji programı başlatma girişimleri 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır. 1974 yılında İran Şahı Rıza Pehlevi, yirmi yıl içinde bir dizi nükleer santralden yaklaşık 23,000 megavat elektrik üretme hedefini ortaya koymuştur. Bu hedefe ulaşmak maksadıyla İran ile Avrupa ve ABD'deki nükleer tedarikçiler arasında bir dizi anlaşmalar yapılmıştır. İran, Batı Almanya'nın KWU (Siemens'in yan kuruluşu) firması ile Buşehr'de iki adet 1.200 megawattlık nükleer reaktör inşa etmek üzere bir anlaşma imzalamıştır. Ayrıca, iki adet ilave 900 megavat reaktörün inşası için Fransız şirketi Framatome ile görüşme ve pazarlıklar yürütülmüştür. Bunlara ilave olarak, İran'ın 1974 yılında Avrupa konsorsiyumu Eurodif'in sahip olduğu bir Fransız uranyum zenginleştirme tesisine 1 milyar dolar yatırım yaptığı bildirilmiştir. İran ayrıca İsfahan'da yeni bir nükleer araştırma merkezi ve uranyum madenciliği ve cevher işleme araştırmaları da dahil olmak

[69]JointComprehensive Plan of Action, **U.S. Department of State**, Diplomacy in Action, https://www.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/jcpoa/index.htm, Erişim: 21.01.2017.
[70]JCPOA at One,**BipartisanPolicy Center**, July 2016, https://bipartisanpolicy.org/wp-content/uploads/2016/07/BPC-JCPOA-Anniversary.pdf, Erişim: 20.01.2017.

üzere, 1970'li yıllarda nükleer yakıt döngüsü konusunda kendi imkanlarıyla bir takım çalışmalar gerçekleştirmiştir.[71]

1979 yılında gerçekleşen İslam devrimi İran'ın nükleer programı ile ilgili yürütmekte olduğu çalışmaların birkaç yıllık süre için durmasına neden olmuştur. 1980 yılında başlayan Irak savaşı, kaynakları tüketerek İran'ın mevcut nükleer alt yapısını tahrip etmiştir. Buşehr'de inşa halinde olan iki adet nükleer güç reaktörü birkaç kez Irak tarafından bombalanmış, tesislerde ağır hasarlar meydana gelmiş ve projeyi yürütmekte olan Alman Siemens firması bölgeyi terk etmiştir.[72]

Haşemi Rafsancani'nin başkanlığı sırasında, 1980'li yılların sonunda başlayarak, İran'ın nükleer programının yeniden canlandırıldığı ve hız kazandığı gözlemlenmiştir. 1990'ların başında ise İran, Irak' ile 8 yıldır sürdürdüğü savaştan kurtulduğu için nükleer programını bu kez Rusya, Çin ve Pakistan'ın teknolojik destek ve yardımlarına dayanarak bir kez daha hayata geçirme girişimlerine hız vermiştir. Bu çerçevede, 1985 ve 1990 yıllarında Çin ile iki adet nükleer işbirliği protokolü imzalanmıştır. 1995 yılında İran, Buşehr reaktörünün inşasını tamamlamak ve muhtemelen bir uranyum zenginleştirme tesisi kurmak için Rusya ile işbirliği protokolü imzalamıştır. Bu anlaşmalarda başlangıçta düşünülen öğelerden bazıları, örneğin zenginleştirme tesisi, Birleşik Devletler'in baskısı sonucunda hiçbir zaman teslim edilememiştir. Buşehr gibi diğer tesisler, İran'ın bomba yapma potansiyeli nedeniyle kendi başına satılamayacak hassas nükleer ekipman ve teçhizat elde etmek için kullandıkları bir araç görevi görüyordu. 1990'lı yıllar boyunca, Rusya ve Çin'deki kuruluşlar İran'ın nükleer programına teknolojik ve lojistik destek sağlamaya devam etmişlerdir. Bu dönemde Pakistanlı bilim adamı A. Q. Khan'ın

[71]Ali AsgharSoltanieh, **Second Moscow International Nonproliferation Conference**, September 30, 2003, http://www.iranwatch.org/government/iran/iran-mfa-soltanieh-092003.htm, Erişim: 02.04.2017.
[72]BushehrNuclearPowerPlantDelayedbyAnotherYear, **IslamicRepublic News Agency**, August 22, 2004, http://www.iranwatch.org/government/iran/iran-irna-sabouri-bushehrdelay-082204.htm, Erişim: 02.04.2017.

yönettiği girişimler ve çalışmalar aracılığıyla İran'ın uranyum zenginleştirme teknolojisine sahip olduğuna inanılmaktadır.[73]

1990'larda İran'ın resmi olarak veya yasadışı yollarla yaptığı anlaşmalar, nükleer programını gerçekleştirme çalışmalarında önemli ilerleme kaydetmesine imkan sağlamıştır. 2003 yılında, nükleer programının kapsamı netleştiğinde, İran, zaten bir nükleer silah tedarikinde kullanılan maddelerden biri olan zenginleştirilmiş uranyum yapmak için gerekli teknolojiyi yönetme yönünde ilerleme kaydetmişti. Nükleer deneylerinin birçoğu UAEA ile yapılan denetim anlaşmasını ihlal ederek yapıldığı için İran bu konu hakkında yeni bilgiler vermek ve amacını açıklamak zorunda kalmıştır. İran'ın açıklamaları ve UAEA'nın denetimlerinin sonuçları Haziran 2003'te başlayan bir dizi raporda yayınlanmıştır.[74]

3.3.2. İran'ın Nükleer Tesisleri

İran 1970'lerin ortalarında büyük bir nükleer enerji programı planlamış ve Buşehr'de iki adet 1,294 MW (e) PWR ünitesi bulunan iki nükleer santral inşaatı başlatılmıştır. Buşehr Nükleer Santralı, Bashele Körfezi'nin kuzey kesiminde, Buşehr şehri yakınlarında yer almaktadır. Bu nükleer enerji santrali inşaat programı 1974 yılında, yüklenici olarak önce KWU firması tarafından başlatılmış, ancak daha sonra altyapı çalışmalarının oldukça ileri bir aşamasında inşaat faaliyetleri durdurulmuş ve proje beklemeye alınmıştır.[75]

Yayınlanan raporlara göre, İran'ın sahip olduğu bilinen ve şüpheli nükleer tesisler uzun bir liste oluşturmaktadır. Pek çok analist İran'ın nükleer araştırma,

---

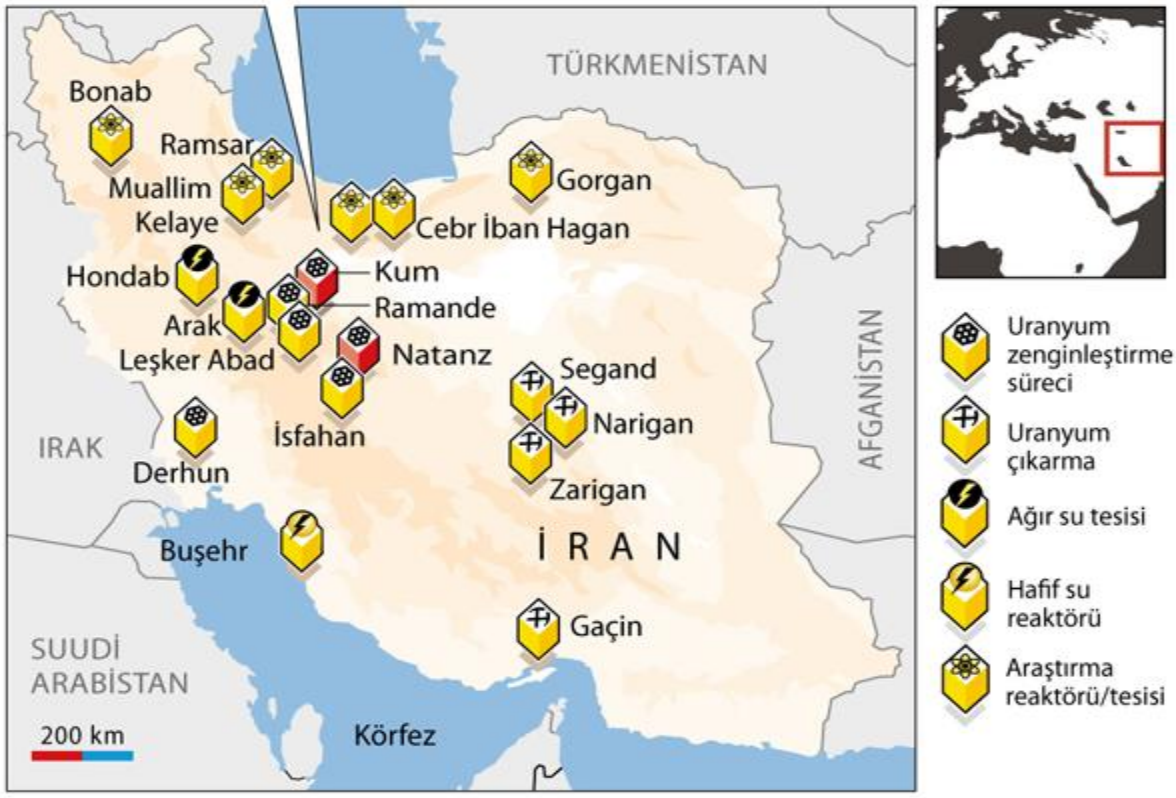
[73]V.N. Mikhailovand R. Amrollah, **Protocol of Negotiations**, January 8, 1995, https://www.armscontrol.org/act/2001_03/eisenstadt, Erişim: 12.03.2017.

[74]Implementation of the NPT SafeguardsAgreement in theIslamicRepublic of Iran, **International AtomicEnergyAgency (IAEA)**, November 10, 2003, p. 6-7, http://www.iranwatch.org/library/international-organization/international-atomic-energy-agency-iaea/iaea-report/implementation-npt-safeguards-agreement-islamic-republic-iran-1, Erişim: 07.04.2017.

[75]**IAEA,** Nuclear Country NuclearPowerProfiles, IslamıcRepublicof Iran, 2009 Edition, http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2009/countryprofiles/Iran/Iran2008.htm, Erişim: 10.03.2017.

geliştirilme ve üretim tesislerinin niteliğine ilişkin ciddi soruları gündeme getirmektedir. Tahran'ın, devlete ait ve askeri tesislerinin faaliyetlerini gizlemek ya da onları farklı amaçlarla faaliyet gösteren sivil tesisler gibi göstermek için kullanabileceği geniş ve çok çeşitli seçenekleri bulunmaktadır. UAEA tarafından tespit edilen İran'a ait sivil ve askeri şemsiye altındaki muhtelif nükleer tesisler ve ülke üzerindeki konumları Harita 3.1'de sunulmuştur.[76]

Harita 3.1 İran Nükleer Tesisleri

Kaynak: http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/infografik-iranin-nukleer-tesisleri, Erişim: 21.02.2017.

Bu tesislerin arasında en eski ve önemlisinin Buşehr nükleer tesisleri olduğu bilinmektedir. Buşehr nükleer enerji santralinin inşası İran'a milyarlarca dolara mal olmuştur. Alman firması Siemens ve yan kuruluşu KWU 1974 yılında buradaki tesislerin inşasına başlamışlardır. Ancak 1979 yılında İslam devriminin gerçekleşmesi sonrasında buradaki inşaat faaliyetleri durdurulmuştur. İnşaat faaliyetleri durduğunda tesisin bir numaralı ünitesi yüzde 90, iki numaralı ünitesi ise

[76]Mustafa Balbay, **İran Raporu**, İstanbul, Cumhuriyet Kitaplari, 2006, s. 37.

yüzde 50 oranında tamamlamış ve ekipmanın yüzde 60'ı tedarik edilerek tesise yerleştirilmiş durumdaydı. 1980-1988 arasında yaşanan İran - Irak savaşı sırasında Buşehr nükleer reaktörleri altı kez Irak tarafından düzenlenen hava saldırılarına maruz kalmıştır. Irak tarafından gerçekleştirilen bu hava saldırıları, her iki reaktörün de çekirdek bölgesini tamamını yok etmiştir ve İran daha sonra Buşehr-1'in yapısını mühürlemiş ve kubbesini çelik sac bir muhafaza ile örtmüştür. Batı Almanya'nın ulusal reaktör müfettişliğinden (Technischer Ueberwachungsverein) yetkililere göre, bombardımanlar öncesinde Buşehr-1, yaklaşık üç yıl içinde tamamlanabilecek durumdaydı, ancak hava saldırılarını takiben hasarı onarmak için 2,9 milyar ila 4 milyar dolar arasında değişebilecek bir maliyet ortaya çıkmıştır.[77]

İran nükleer enerji programını 1991'de Çin'in Qinshan enerji santraline benzer şekilde 300 MW (e) PWR Çin dizaynı bir nükleer reaktör tedarik etmek üzere yeniden başlatmış ve Çin ile ikili bir anlaşma imzalanmıştır, ancak bu anlaşma ile öngörülen proje gerçekleştirilememiştir. Bir tedarikçinin ilk nükleer enerji santralini tamamlaması için yıllarca arayış içerisinde olan İran, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansının güvenlik önlemleri altında faaliyet yürütecek olan Buşehr'deki reaktörleri bitirmek için Rusya Atom Enerjisi Bakanlığı (Minatom) ile anlaşma imzalamıştır. Minatom şefi Viktor Mikhailov ve daha sonra İran Atom Enerjisi Kurumu (AEOI) başkanı Reza Amrollahi tarafından Ocak 1995'te imzalanan 800 milyon dolarlık sözleşmeye, göre Rusya dört yıl içinde Buşehr'deki ilk reaktörü inşa etmiştir.[78]

Tahran Nükleer Araştırma Merkezi, İran'ın nükleer programının en önemli parçalarından birisini oluşturmaktadır. Bu tesis 5 Mwe kapasitesindeki Tahran Nükleer Araştırma Reaktörünü, bir Radyoizotop üretim tesisini, Jabr İbn Hayan çok amaçlı laboratuarlarını, bir radyoaktif atık işleme tesisini, uranyum ile çalışmak için kapsamlı ayırma laboratuarını ve lazerler ile uranyum zenginleştirmeye yönelik deneyler için lazer ayırma laboratuarı içermektedir. Tahran'da bulunan bir başka

[77]**IAEA,**Nuclear Country NuclearPowerProfiles, IslamıcRepublic of Iran, 2009 Edition, http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2009/countryprofiles/Iran/Iran2008.htm, Erişim: 10.03.2017.
[78]SharonSquassoni, "Iran'sNuclear Program: RecentDevelopments",**CRS Report RS21592**, http://www.usembassy.it/pdf/other/RS21592.pdf, Erişim: 22.04.2017.

nükleer tesis ise Kelaye Elektrik Şirketi'dir. Bu şirket İran Atom Enerjisi Kurumu'na ait bir kuruluştur ve P-1 santrifüjleri, 1997-2002 yılları arasında Natanz'a taşınmadan önce burada birleştirilmiş ve test edilmiştir.[79]

Isfahan Nükleer Teknoloji Merkezi, İran'ın nükleer programının bir başka önemli halkasını oluşturmaktadır. Isfahan Nükleer Teknoloji Merkezi, bir adet 30 kW Minyatür Nötron Kaynak Reaktöründen, Hafif Su Reaktöründen, 100 W Ağır Su Güç Reaktöründen, bir adet devre dışı bırakılmış Grafit Alt Kriter Reaktöründen, Uranyum Dönüşüm Tesisinden, Yakıt Üretim Tesisinden, Yakıt Üretim Laboratuarından, Kasım 2004 itibarıyla kapatılmış olan Uranyum Kimya Laboratuarından ve Zirkonyum Üretim tesislerinden meydana gelmiştir.

Natanz'da ise 1000 adet santrifüj içermesi planlanan operasyonel pilot ölçekli uranyum zenginleştirme tesisi ve 50.000 santrifüj içermesi planmış ve inşa halindeki ticari ölçekli tesis yer almaktadır. Arak'ta ise 40 Mw gücünde IR-40 Ağır Su Nükleer Araştırma Reaktörü, Ağır Su Üretim Tesisi ve terkedilmiş haldeki izotopların üretimi için sıcak hücre tesisi bulunmaktadır. Bunların dışında, Lashkarabad'da terkedilmiş durumdaki pilot lazerle uranyum zenginleştirme tesisi, Anarak'da nükleer atık depolama tesisi, Gachin'de uranyum hammaddesini sarı pastaya dönüştürme tesisi yer almaktadır. Uranyum rezervleri dikkate alındığında ise, İran'ın Yezd vilayeti sınırları içerisinde uranyum rezervlerinin bulunduğu tespit edilmiştir ve 1985 yılında söz konusu rezervlerin yaklasık 5000 ton iyi kalite uranyum içerdiği açıklanmıştır. Yezd dışında, Isfahan, Azerbaycan, Horasan, Sistan ve Belucistan bölgelerinde de daha az miktarda olmakla birlikte uranyum rezervleri mevcuttur.

[79]Implementation of the NPT safeguardsagreement in theIslamicRepublic of Iran, **reportbythe IAEA Director General**, 24th of February, 2004 http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2004/gov2004-11.pdf, Erişim: 16.04.2017.

3.4. URANYUM ZENGİNLEŞTİRME PROGRAMI ÇERÇEVESİNDE GELİŞEN RUSYA - İRAN İLİŞKİLERİ

SSCB'nin çöküşü ile birlikte Tahran - Moskova ilişkilerinde diplomatik ve ticari faaliyetlerde ani bir artış yaşanmış ve bu gelişmelerin hemen sonrasında da İran Rusya'dan silah satın almaya başlamıştır. 1990'ların ortalarından itibaren Rusya, İran'ın nükleer programını geliştirme projesi üzerinde iki ülke arasındaki ortak çalışmaları sürdürmeye karar vermiş ve İran'a tam nükleer yakıt devri imkânı kazandırmaya yardımcı olmayı kabul etmiştir. İran'ın nükleer silah programını başlatırken öngördüğü başlıca tehditlerden birisi olarak Rusya'yı kabul etmesi nedeniyle bu ilişki son derece ironik bir durum oluşturmaktadır. 1990'lı yılların başından itibaren Rusya, İran ile Persepolis adlı ortak bir araştırma organizasyonu kurmuş ve bu ortak girişim çerçevesinde İran'a Rus nükleer uzmanları göndermiş ve teknik bilgi sağlamıştır. Buna karşılık, nüfusunun çoğu Müslüman olan Çeçenya bölgesinde Rusya savaşı yürütürken, Müslüman halkların (Lübnan ve Filistin Toprakları gibi) ulusal hak ve çıkarlarının doğal savunucusu olarak kendini gören İran, bu savaşlar karşısında büyük oranda sessiz kalmayı tercih etmiştir. Ocak 1995'te İran ve Rusya, 2002 yılı sonunda teslim edilmesi planlanan Buşehr tesislerinin ilk ünitesini inşa etmek üzere bir sözleşme imzalamışlardır. Reaktörün 2004 yılında faaliyete geçmesi öngörülmüştür.[80]

3.4.1.İran'ın Uranyum Zenginleştirme Programına Rusya'nın Dahil Olması

Rusya, İran ile kapsamlı bir nükleer ticaret ilişkisine sahiptir ve İran'ın nükleer programının geliştirilmesine son derece önemli katkılarda bulunmaktadır. Moskova, Tahran ile var olan nükleer işbirliğini meşru ve UAEA garantilerine uygun olarak değerlendirirken, Washington ve Batılı müttefikleri bu tür faaliyetlerin İran'ın

[80]ThowdihulIslam, "Iran'sNuclearPolicy: Russia'sPerspective, Irano-Russian NuclearCooperation", **The Central EuropeanJournal of International and Security Studies (CEJISS)**, http://static.cejiss.org/data/uploaded/13835989405560/7.pdf, Erişim: 03.09.2016.

gizli nükleer silah programına katkıda bulunduğu şeklinde değerlendirmekte ve yorumlamaktadır.

SSCB'nin dağılması ile birlikte, Tahran - Moskova ilişkilerinde ani ve önemli bir artışa tanık olunmuş ve İran, yoğun bir şekilde Rusya'dan silah satın almaya başlamıştır. 1990'ların ortalarından itibaren Rusya, İran'ın nükleer programını geliştirmeye yönelik çalışmalara devam etme kararı almış ve nükleer yakıt çevrimi alanında tam kapasite edinmesi için İran'a yardım etmeyi planlamıştır. Ancak aynı zamanda Rusya İran'ın nükleer programını hayata geçirmesinin kendisi için ana tehditler arasında ve tehdit sıralamasında en yukarılarda yer alması, durumu son derece ironiktir.[81]

Bununla birlikte, 1990'lı yıllarda yaşanan jeopolitik değişimin ardından Rusya, İran'ın nükleer kalkınmasının önemli bir ortağı haline gelmiş ve İran ile Perspolis adlı bir ortak araştırma organizasyonu kurmuştur. Bu gelişmelerin sonucu olarak Rusya İran'a nükleer uzmanlar göndermiş ve nükleer programın öngörüldüğü şekilde sürdürülebilmesi için teknik bilgi sağlamıştır.[82]

İran, Buşehr'de 1000 MW'lık bir nükleer güç reaktörü kurmak üzere girişimde bulunmuş, ancak, 1975 yılında bu reaktörü inşa etmeye başlamış olan Alman yüklenici firma, İran'da gerçekleşen 1979 devrimi sonrasında projeyi yarım bırakarak ülkeyi terk etmiştir. Daha sonra Rusya'nın nükleer program konusunda yardımda bulunması gündeme gelmiş ve reaktörü tamamlamayı kabul etmiştir. 1995 yılında AEOI, Buşehr reaktörünün tamamlanması maksadıyla Rusya Federasyonu Atom Enerjisi Bakanlığı (Minatom) ile 800 milyon dolarlık bir sözleşme imzalamıştır. Ancak, bu gelişmeler yaşanırken ABD başından beri Rus reaktör teknolojisinin İran'a satılmasına karşı çıkmıştır. Putin'in, "İran'ın nükleer silah üretmeyi planlamadığı" yönünde yaptığı açıklamalardan tatmin olduğunu ifade

[81]Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, Birinci Baskı, Barış Kitabevi, Ankara, 2011.
[82]Gabriel G. Tabarani, **How Iran PlanstoFightAmericaandDominatetheMiddle East**, Bloomington, Indiana, USA: Author House, 2008, s. 170.

etmesi ve İran'a nükleer reaktör satışı konusundaki kararsız desteğini yinelemesi ile birlikte ABD de ikna olduğunu vurgulamıştır.[83]

Rusya, 27 Şubat 2005'te, kullanılmış nükleer yakıtın Rusya'ya iade edilmesi şartıyla Buşehr reaktörüne nükleer yakıt temin etmek üzere İran ile bir anlaşma imzalamıştır. Atomstroyexport, 16 Aralık 2007'de LEU yakıtının ilk sevkiyatını İran'a göndermiş ve Ocak 2008'in sonlarında söz konusu reaktör, % 3.62'den daha fazla uranyum - 235 içermeyen ve IAEA mühürüne sahipolan son sevkiyatı teslim almıştır.[84]

Moskova, BM Güvenlik Konseyi kararlarına uygun hareket ederek İran üzerindeki politik baskıyı artırmak maksadıyla ve ABD'nin Rusya üzerindeki baskısı nedeniyle projeyi geciktirdiği bilinmektedir. Yaşanan bu gecikme ve oyalamalara rağmen Moskova'nın yardımları sayesinde nihayet 21 Ağustos 2010 tarihinde düzenlen resmi bir törenle İran ile tesise yakıt doldurmaya başlamıştır.

İran'ın nükleer konular müdürü Ali Akbar Salahei törende yaptığı açıklamada, "Batılı ulusların baskıları, yaptırımları ve sıkıntıları olmasına rağmen, şimdi İran'ın barışçıl nükleer faaliyetlerinin en büyük simgesinin kurulmasına tanık olunduğunu" ifade etmiştir. Tesis, 3 Eylül 2011 tarihinde İran ulusal şebekesine elektrik sağlamaya başlamış, tesisin resmi açılışı 12 Eylül tarihinde gerçekleştirilmiş ve Rusya Enerji Bakanı Sergei Shmatko ile birlikte Rusya Federal Atom Enerjisi Ajansı (Rosatom) Başkanı Sergei Kiriyenkoda söz konusu törenlere iştirak etmiştir.[85]

UAEA tarafından da onaylanmış olan Rusya - İran nükleer işbirliği anlaşması uyarınca, Rusya kontrolün tamamen İran'a devredilmesinden önce, İran'ın nükleer tesisleri için nükleer yakıt tedarik etmekten, tesislerin işletilmesinden ve kullanılmış

---

[83]GajendraSıngh, K., "Bratislava Summitandthe New ColdWar", **South Asia Analysis Group**, Paper No. 1266. (February 24, 2005), http://www.southasiaanalysis.org/papers, Erişim: 12.02.2017.
[84]ThowdihulIslam, "Iran'sNuclearPolicy: Russia'sPerspective, Irano-Russian NuclearCooperation", **The Central EuropeanJournal of International and Security Studies (CEJISS),** http://static.cejiss.org/data/uploaded/13835989405560/7.pdf, Erişim: 03.09.2016.
[85]**Sputnik International**, 12 September, 2011, Iran launchesBushehrnuclearpowerplant: Iran held on Mondaytheofficialopeningceremony of itsfirstnuclearpowerplantcompletedafterlongdelaywithRussia'sassistance, https://sputniknews.com/world/20110912166785925/, Erişim: 12.03.2017.

yakıt çubuklarının yönetilmesinden sorumlu olacaktı. Buşehr reaktörünün açılışı sırasında söz konusu tesis % 40 kapasite ile çalışmaktaydı ve yapılan planlamalara göre hareket edilebildiği takdirde tesisin 2012 yılı Şubat ayında tam kapasiteye ulaşılması öngörülüyordu.[86]

ABD daha önce, projenin nükleer teknoloji temin etmek ve bu alanda uzmanlığa eriştirilmesini sağlamak suretiyle İran'ın gelecekte bir nükleer silah programına sahip olmasına yardımcı olabileceğini gerekçe göstererek Moskova'yı projeye son vermeye çağırmıştı. Bununla birlikte, Moskova reaktörün bir nükleer silahların yayılması riski taşımayacağını ve UAEA garantileri altında çalışacağını savunmuştur.[87]

Her ne kadar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları, nükleer silah ve tesislerle ilgili malların İran'a gönderilmesini kısıtlamış ise de, Rusya bu karara çok fazla önem vermemiş ve hükümlerine riayet etmemiştir. Bu arada İran, 19 adet nükleer santral inşa etmeyi planlıyordu. Hem Rus hem de İranlı yetkililer, İran için ilave reaktör inşa etme konusunda Moskova ile Tahran arasında görüşmelerin devam ettiğini defalarca ifade etmişlerdir. Farklı zamanlarda farklı Rus kuruluşları nükleer maddelerin ve teknolojilerin sağlanması yoluyla İran'ın nükleer programını desteklemiştir.[88]

[86]**Guardian**, 4 September, 2011, IranianNuclearPower Station BeginsGeneratingElectricity, https://www.physics.ohio-state.edu/~wilkins.5/energy/Resources/nuclear/iran-reactor-on-2011Sept2.txt, Erişim: 12.03.2016.
[87]**US Department of State**, 2005 Report, AdherencetoandComplıanceWıthArms Control, NonprolıferatıonandDısarmamentAgreementsAndCommıtments, August 2005,https://www.state.gov/documents/organization/52113.pdf, Erişim: 18.03.2017.
[88]**US Department of State**, 2005 Report, AdherencetoandComplıanceWıthArms Control, NonprolıferatıonandDısarmamentAgreementsAndCommıtments, August 2005, https://www.state.gov/documents/organization/52113.pdf, Erişim: 18.03.2017.

3.4.2. Rusya'nın İran'a Yönelik Gerçekleştirdiği Nükleer Ürün ve Hizmet İhracatı

Nükleer teknoloji geliştirmede İran ile Rusya'nın işbirliği, Rusya'nın niyetleri hakkında Batı ülkeleri arasında gün geçtikçe artan bir güvensizliğe yol açmıştır. Bu durumun aksine, Rusya ise İran ile olan işbirliğinin uluslararası yükümlülükler çerçevesinde ve yayılma riskini kontrol altına alan uluslararası hukuka uygun olarak sıkı bir şekilde sürdürüldüğünü kararlı bir şekilde belirtmiştir.

Bu bağlamda, Rusya Devlet Başkanı Putin, geçmişte Rus kurumlarının değil, Batılı şirketlerin İran'ı füze ve nükleer teknoloji ile donattığını ifade etmiştir. Putin'in belirttiği gibi, ABD, Buşehr'dekine benzer bir nükleer güç santralini inşa etme yükümlülüğünü üstlenmiştir.[89]

Rusya aynı zamanda Rus yapımı nükleer reaktörlerin daha kapsamlı UAEA denetimlerine izin vermeleri için İran'a baskı yapılmasını ve denetimler konusunda ikna edilmesini önermiştir. Moskova, hükümet destekli İran'a nükleer teknoloji transferi yönündeki tüm ABD suçlamalarını şiddetle reddetmeye devam etmekteyken, İran ve Rus kurumları arasında nükleer teknoloji alanında işbirliği ile ilgili bireysel temasların varlığını kabul etmiştir. Yaşanan bütün bu gelişmeler sırasında Ruslar, nükleer ve füze teknolojileri konusunda kârlı bir pazar konumunda olan İran pazarından uzak durmayı da gayri resmi olarak reddetmişlerdir.[90]

[89]RonHutcheson, "Putin OffersInspectors in Iran", **PhiladelphiaInquirer**, May 27, 2002, http://philly.newspaperdirect.com/epaper/viewer.aspx, Erişim: 22.03.2017.
[90]SabrinaTavernise, "RussiaPresses Iran toAcceptScrutiny on NuclearSites", **New York Times**, June 30, 2003, http://www.nytimes.com/2003/07/01/world/russia-presses-iran-to-accept-scrutiny-of-the-nuclear-sites.html, Erişim: 13.03.2017.

Tablo 3.1. Rusya'nın İran'a Yönelik Gerçekleştirdiği Nükleer Ürün ve Hizmet İhracatı

Kategori	**Durumu**	**Gereçekleştirilen İhracat**	**Üretici Firma**	**İhracatçı**	**Alıcı**
Reaktörler	Tamamlanmış	Bir adet VVER-1000 hafif-su güç reaktörü	Zarubezhatomen ergostroy	Minatom	Buşehrnükleer güç santrali
	Görüşmeler Devam Ediyor	Üç adet ilave güç reaktörü	Zarubezhatomen ergostroy	Minatom	Buşehr
	Görüşmeler Devam Ediyor	Bir ader 30-50 MW araştırma reaktörü	Zarubezhatomen ergostroy	Minatom	AEOI
	Görüşmeler Devam Ediyor	Bir adet 40 MW ağır-su araştırma reaktörü	Zarubezhatomen ergostroy	Scientific Researchand Design Institute ofEnergy Technologies (NIKIET)	Bilinmiyor
	Bilinmiyor	Bir adet APSW-40 tuz arıtma tesisi	Experimental Machine Building Design Bureau (OKBM)	Minatom	Bilinmiyor
Uranyum dönüşüm tesisi	Görüşmeler Devam Ediyor	Uranyum dönüşüm tesisi	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Bilinmiyor
Gaz santrifüj tesisi	İptal Edildi	Gaz santrifüj tesisi	Bilinmiyor	Minatom	AEOI
Teknolojik yardım.	Bilinmiyor	Madencilik ve işleme faaliyetlerine yardım	Bilinmiyor	Kurchatov Instituteand Novovoronezh NuclearPower Plant	Yazd vilayetinde bulunduğu öne sürülen tesisler

Kaynak: ThowdihulIslam, Iran'sNuclearPolicy: Russia'sPerspective, Irano-Russian NuclearCooperation, The Central EuropeanJournal of International and Security Studies (CEJISS), http://static.cejiss.org/data/uploaded/13835989405560/7.pdf, Erişim: 03.09.2016.

Tablo 4.1. (Devam)

Yakıt çubukları	Planlandı	VVER-1000 reaktörü için LEU yakıt çubukları	Novosibirsk Chemical Concentrate Plant	Minatom	Buşehr nükleer güç santrali
Doğal uranyum	Bilinmiyor	2000 ton doğal uranyum	Bilinmiyor	Minatom	Bilinmiyor
Eğitim	Devam Ediyor	Fizikçi ve teknisyenlerin eğitimi	Bilinmiyor		Buşehr nükleer güç santrali

Kaynak: ThowdihulIslam, Iran'sNuclearPolicy: Russia'sPerspective, Irano-Russian NuclearCooperation, The Central EuropeanJournal of International and Security Studies (CEJISS), http://static.cejiss.org/data/uploaded/13835989405560/7.pdf, Erişim: 03.09.2016.

3.4.3. Uranyum Zenginleştirme Programı Çerçevesinde Rusya'nın İran'a Yönelik İzlediği Dış Politika

Moskova'nın İran'a yönelik politikası neredeyse Ortadoğu'ya yönelik izlediği politikası ile örtüşmektedir. Rusya, enerji kaynaklarının güvence altına alınması, ABD nüfuzunun azaltılması ve Rusya'nın prestijinin yeniden sağlanması gibi çıkarlarını güçlendirmek için Ortadoğu'daki etkisini artırma konusunda gün geçtikçe daha istekli bir görüntü ortaya koymaktadır. Rusya, Ortadoğu'nun hemen hemen tüm büyük ülkeleriyle dostça bir ilişki geliştirmek için politika ve girişimlerini sürdürmektedir.[91]

Moskova'nın Ortadoğu ve bu bölgedeki ülkelere yönelik izlediği politikaların temel unsuru, ilişkileri daha çok düşmanlıkla öne çıkan Ortadoğu ülkeleri arasında denge aramak veya bir denge kurmaya çalışmak olmuştur. Rusya açısından, Ortadoğu coğrafyasında yer alan devletlerin neredeyse hiçbiri, petrol bakımından zengin bir alan ve stratejik olarak önemli bölge olan Basra Körfezi'nden daha fazla

[91]Mesut HakkıCaşın, **NovgorodKnezliği'nden XXI. Yüzyıla – Rus İmparatorluk Stratejisi**, Birinci Baskı, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2006.

önem içermemektedir. Bundan daha da önemlisi, İran Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi küçük Körfez ülkeleriyle daha güçlü ilişkiler geliştirmiş bir devlettir. Rusya, tüm ülkelerle ve özellikle İran ile dostane ilişkiler kurarak Ortadoğu'da daha iyi bir konuma gelmiş görünmektedir.[92]

Ayrıca, ekonomi de İran'la olan ilişkilerinde Rusya'nın gözünde büyük bir önem taşımaktadır. Rusya ekonomisi petrol fiyatlarının izlediği dalgalı seyir nedeniyle son yıllarda büyük bir problem yaşamaktadır. Rusya'nın reel GSYİH'sı 2008 yılında bir önceki yıla göre% 5,6 oranında artmasına rağmen 2009 yılında% 7,9 oranında azalmıştır. 2012 sonrasında ise ABD Merkez Bankası FED'in piyasaya sürdüğü parayı azaltarak yakın gelecekte ülkedeki faizleri artırma yoluna gideceğini açıklaması ile birlikte petrol fiyatlarında büyük bir düşüş yaşanmış ve bu durum Rusya ekonomisi ve Rus para birimi Rublenin değeri üzerinde son derece olumsuz bir etki bırakmıştır.[93]

Son yıllarda arka arkaya yaşamış olduğu bu tür ekonomik krizler Rusya'yı komşularıyla daha sıkı ve iyi ticaret ilişkileri geliştirmeye zorlamıştır. İran, Rus silah ve metallerinin ve Rusya nükleer endüstrisinin büyük bir bölümünün önemli ve potansiyel bir müşterisi konumundadır. Buşehr reaktörü yaklaşık 1 milyar dolarlık bir maliyetle Rusya - İran ekonomik işbirliğinin amiral gemisi durumundaki bir projedir. Çoğu Rus görevli söz konusu bu tesisi işletmekte, İranlı personeli eğitmekte ve reaktörü tedarik eden Rusya'daki fabrikalarda daha çok kişi istihdam edilmektedir. Aralık 2002'de Rus Atom Enerjisi eski başkanı Aleksandr Rumyantsev, eski Sovyetler Birliği'nden 1.200 Rus bilimadamı ve müteahhidin en az

[92]FatihÖzbay, "Realpolitik, Pragmatizm, Ulusal Çıkarlar ve Nükleer Program Ekseninde Dünden Bugüne Rusya-İran İlişkileri - Satranç Tahtasında İran "Nükleer Programı", **BİLGESAM**, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-53-201403194realpolitik_pragmatizm_ulusal_cikarlar_ve_nukleer_program_ekseninde_dunden_bugune_rusya-iran_iliskileri.pdf, Erişim: 05.10.2016.

[93]JimNichol, "Russian Political, Economic, and Security Issuesand U.S. Interests", **CRS report**, 2012, December 21, http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33407.pdf, Erişim: 21.03.2017.

% 60'ının bir süre Buşehr'de çalıştığını iddia etmiştir. Bir rapora göre, Buşehr projesi 300'den fazla Rus şirket veya kurumunu mali çöküşten kurtarmıştır.[94]

Rusya aynı zamanda, Azerbaycan ve İran aracılığıyla ve Süveyş Kanalı yoluyla Rusya'yı Basra Körfezi'ne bağlayacak bir demiryolu bağlantısı kurmaya karar vermiştir ve söz konusu projenin yaklaşık 10 milyar dolarlık gelir sağlayacak olması ve bu gelirin esas itibariyle Rusya ve İran arasında paylaşılması öngörülmüştür.[95]

Bu gibi birkaç anlaşmanın, Rusya'nın Tahran ile ekonomik ilişkilerini geliştirme konusundaki kararlılığını teyit ettiğine dikkat çekilmektedir. Rusya - İran arasındaki ticaret hacmi 2010 yılında 3.651 milyon dolara yükselmiştir. Her iki ülkenin elektrik şebekelerinin enterkonnekte hale getirilmesi, daha fazla silah ve sivil uçak satışı ve İran haberleşme uydusunun yapımına Rusya'nın teknolojik katkısının sağlanması konularında müzakerelerde bulunulmuş ve önemli ilerlemeler sağlandığı ifade edilmiştir.[96]

İran enerji, petrol ve doğal gaz kaynaklarının geliştirilmesi alanında Rusya için önemli bir ortaktır. İran, Rusya'nın ardından dünyanın ikinci en büyük doğal gaz rezervine sahiptir (küresel rezervlerin% 15'i) ve önemli bir petrol ihracatçısı konumundadır ve İran aynı zamanda gelecekte doğal gaz ihraç eden bir ülke olacaktır. Bu bağlamda, Moskova petrol ve gaz çıkışı ve ihracatı konusunda İran ile işbirliğini geliştirmek istemektedir.

Yaptırımlar ve Avrupalı şirketlerin İran'a olan ilgisinin azalması nedeniyle Rus petrol şirketleri ülkedeki faaliyetlerini genişletmişlerdir. ABD'nin yoğun itirazlarına rağmen, 1997 yılında Rusya'nın en büyük doğal gaz şirketi olan Gazprom, İran ile Güney Pars gaz sahasını geliştirmek için bir konsorsiyuma taraf

---

[94]ThowdihulIslam, "Iran'sNuclearPolicy: Russia'sPerspective, Irano-Russian NuclearCooperation", **The Central EuropeanJournal of International and Security Studies (CEJISS)**, http://static.cejiss.org/data/uploaded/13835989405560/7.pdf, Erişim: 03.09.2016.

[95]SergeiBlagov, "RussiaInsists on EconomicPartnershipwith Iran", **Eurasia Daily Monito**, February 24, 2005, No. 38, p. 2,https://jamestown.org/program/russia-insists-on-economic-partnership-with-iran/, Erişim: 18.03.2017.

[96] IRNA, November 26, 2004, Iran toPurchase Russian TopolevPassengerPlanes, http://www.irna.ir/en/, Erişim: 22.03.2017.

olarak iki ülke arasında bir anlaşma imzalanmış ve söz konusu konsorsiyumda Total % 40, Petronas % 30 ve İran doğal gaz şirketi de % 30 pay almıştır. 1997 yılından beri söz konusu projenin 2 ve 3'üncü aşamalarının gerçekleştirilmesi için konsorsiyum çalışmalarına devam etmektedir.

2001 yılında Gaz İhracatçısı Ülkeler Forumu (GECF) kurulmuştur ve her iki ülke de GECF'yi daha kurumsal bir forum haline getirmeye çalışmaktadırlar. Moskova, İran gazını Avrupa yerine Güney Asya'ya taşıma planları yapmaktadır. Rusya, İran ile ekonomik ve enerji alanlarındaki güçlü ilişkisini sürdürmeyi arzu etmekte ve bu nedenle Orta Doğu'daki ekonomik dayanağını kaybetme riskini göze alamamaktadır.

3.4.4. Karşılıklı Politik Çıkar ve Beklentiler

Hiç şüphe yok ki, Rusya'nın İran'ın nükleer programına yönelik sağladığı destek ve bu politikalar farklı ulusal ve uluslararası değerlendirmelere yol açmaktadır. Rusya, İran'a sağlanan nükleer teknolojilerin ve yardımların başlıca tedarikçisi konumundadır ve Moskova, İran ile yapmış olduğu bu nükleer işbirliğinin yasal ve uluslararası anlaşmalara uygun olduğunu ve İran'ın NPT'de imzacı olduğunu savunarak nükleer silahların yaygınlaşmasını sınırlandırmaya yönelik tedbirler dahilinde bu işbirliğinin yürütüldüğünü kabul etmektedir. Bu nedenle, İran'ın UAEA düzenlemelerine uymakla birlikte nükleer enerjinin barışçıl şekilde kullanılması hakkına sahip olduğunu öne sürmektedir. Gerçekte, Moskova'nın, kendi çıkarları ile örtüştüğü şekilde İran'ın nükleer kalkınması konusuna yönelik kendi gündeminin olduğu bilinen bir gerçektir.

Rusya, İran'a yönelik yaptırım uygulanmasına karşı çıkarken, aynı zamanda kısıtlanmış yaptırımları uygulamayı ise kabul etmiştir. Bu ikili politika ile Rusya, ABD'ye ve uluslararası topluluğa, nükleer silahların yayılmaması konusunda Rusya'nın sorumlu bir paydaş olduğunu göstermek isterken, İran'a yönelik ABD tehdidini azaltmayı veya ABD - İsrail tarafından ortak silahlı saldırı düzenlemesi

riskini ortadan kaldırmayı ve UAEA denetimlerine tam uyması konusunda İran üzerinde baskı oluşturmayı umut etmektedir. Dolayısıyla Moskova, kendisini konuyla ilgili bir aracı / arabulucu olarak göstermeye çalışmaktadır. Ancak, jeopolitik, bölgesel / uluslararası ve ekonomik faktörler ve düşünceler, Rusya'yı İran'ın nükleer programına destekleyici bir politika izlemeye zorlamaktadır.

Rusya ve İran, aslında yüzyıllar boyunca bir işbirliği ilişkisi sürdürmüşlerdir. 20. yüzyılın başlarında, 1907 yılında İngiltere ile İran'ı iki etki alanına (ülkenin güneyi İngiltere egemenliğine, kuzeyi ise Rusya'nın egemenliğine bırakılmıştır) bölen bir anlaşma imzaladığında, Rusya Kuzey İran'a hakim olmaya başlamıştır. Bu düzenleme ile İran'da yaratılan siyasi durum her iki dünya savaşı boyunca da ülkede devam etmiştir. II. Dünya Savaşından sonra üç buçuk yıl boyunca, İngiltere ile Rusya arasında her iki ülkenin de çıkarına olan karşılıklı bir işbirliği mevcut idi.[97]

İran'ın 1956 yılında Bağdat Paktını, daha sonra da 1958 yılında CENTO'yu imzalaması, ABD'den İran'a yönelik zımni bir güvenlik taahhüdü içermesi ve İran'a karşı Rusya düşmanlığı yaratması nedeniyle Moskova'da kendisine yönelik bir saldırganlık olarak görülmekteydi.[98]

Fakat İran'ın 1962 yılında Batı nükleer füzelerinin kendi topraklarında konuşlandırılmasına izin vermeyeceğine dair güvencesinden sonra ilişkiler düzelmeye başlamıştır. Ocak 1966'da İran, 1970 ve 1985 yılları arasında Rusya'ya yılda 10.000 milyar metreküplük doğalgaz satmayı, Rusya ise İran'ın Kuzistan doğal gaz alanlarından Hazar Denizi'nin batısındaki Sovyet sınırına bir gaz boru hattı inşa etmeyi kabul etmiştir. Sovyet Devlet Başkanı Nikolai Podgorny Sovyet - İran işbirliğinin karşılıklı saygı, eşitlik ve birbirlerinin işlerine karışmama temelinde inşa edildiğini belirtmiştir.[99]

---

[97] AaronKlieman, **S. SovietRussiaandtheMiddle East**, Baltimore: the Johns Hopkins UniversityPress, 1970, s. 51.

[98] GeorgeLenczowski, "SovietAdvances in theMiddle East", Washington: **AmericanInstituteforPublicPolicyResearch**, 1972, s. 30.

[99] MartinSicker, **TheBearandtheLion: SovietImperialismand Iran**, New York: PraegerPublishers, 1988, ss. 92-105.

1979 yılında yaşanan İran İslam Devrimi'nden sonra Rusya, bir taraftan yeni rejim ile ideolojik farklılıklarına dikkat çekerken, diğer taraftan da yeni rejimin ABD karşıtlığını hızla takdir etmiştir. Ayetullah Humeyni, İran'ı CENTO anlaşmasından çıkarmış ve bu gelişme Moskova tarafından olumlu karşılanmıştır. 3 Mart 1979 tarihinde Leonid Brejnev vermiş olduğu bir demeçte aşağıdaki sözleriyle bunu açıkça ifade etmiştir:[100]

> "Yeni devrimci İran'ın başarıya ulaşmasını diliyoruz ve Sovyetler Birliği halkları ile İran arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin, karşılıklı saygı, iyi niyet ve birbirimizin içişlerine müdahale etmeme konusundaki yeni koşullar altında verimli bir şekilde gelişeceğini umuyoruz."

Birkaç pürüzlü nokta mevcut olmasına rağmen, Rusya - İran ilişkileri çeşitli yönlerden genişlemeye ve iyileşmeye devam etmiştir. Devrimden önce Rusya İran'ın en büyük ihracat pazarıydı ve İran Ortadoğu'da Rusya'nın en büyük ticari ürün pazarı konumundaydı ve devrimden sonra da ekonomik ve ticari anlaşmalarla bu ilişki aynı şekilde devam etmiştir. Irak'ın 1980 yılında İran'a saldırması sırasında Rusya'nın izlediği tarafsızlık politikası, daha önce 1974-1975 arasında Irak - İran ihtilafı sırasında Irak'ın yanında yer almış olması nedeniyle bu kez İran tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.[101]

Her iki ülke dolaylı silah satışları, ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve Sovyet askeri danışmanlarının İran'da görev yapmalarına izin vermek üzere anlaşmalar imzalayarak bu iyi niyet çerçevesinde karşılıklı ilişkilerin iyileştirilmesi politikasını izlemişlerdir. Rusya'nın İran - Irak savaşı sırasında İran'a verdiği destek ve 1988 yılında Afganistan'dan askerlerini çekmesi Rusya - İran ilişkilerindeki bazı önemli engellerin de ortadan kalkmasına yol açmıştır.[102]

26 Şubat 1989 tarihinde İran'a yapmış olduğu ziyaret ile Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Eduard Shevardnadze, Tahran'ı devrimden sonra ziyaret eden ilk

---

[100]Alvin Z. Rubinstein, "TheSovietUnionand Iran underKhomeini", **International Affairs**, 1981, Vol. 57, No. 4, ss. 599 – 617.
[101]Nikki R.Keddie ve Mark J. Gasiorowski, Neither East Nor West: Iran, theSovietUnion, andthe United States. New Haven, Connecticut, USA: Yale UniversityPress, 1990, s. 70.
[102]Kenneth R. Tımmerman, Iran ShowsItsSovietSympathies, Wall Street Journal, 1989, 10 March, http://www.fortfreedom.org/c22.htm, Erişim: 28.03.2017.

Sovyetler Birliği dışişleri bakanı olmuştur. Humeyni kendisini şahsen karşılamıştır ve bu uygulama başka hiçbir ülkenin dışişleri bakanına hiçbir zaman tanınmayan bir ayrıcalık olarak dikkat çekmiştir. Humeyni ayrıca iki ülke arasında daha büyük işbirliğinin geliştirilmesi çağrısında bulunmuştur. İran Meclis Başkanı Rafsanjani ise, Haziran 1989'da Moskova'yı ziyaret etmiş ve birisi " nükleer enerjinin barışçıl kullanımı " konusunda işbirliği olmak üzere bir dizi anlaşma imzalamıştır.[103]

1990'lı yılların başında yaşanan olaylar, işbirliğine dayalı ilişkileri artırmaya devam etmiştir. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya, İslami radikalizmin İran'ın desteğiyle yayılmasından endişe etmekteydi. Fakat İran bölgedeki dini rolünü arka plana iterek ekonomik bağların geliştirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. İlişkiler, Putin'in 1999 yılında Rusya Cumhurbaşkanı olması ve İran ile yakın ilişkileri sürdürmek için açık niyetini göstermesi ile birlikte daha da gelişme kaydetmiştir. Rusya - İran tarihsel ilişkilerinin sağlam temelleri, her iki tarafın arasındaki tartışmalı konuları karşılıklı memnuniyet, güven ve saygı çerçevesinde ele almalarını ve dengeye oturtmalarını mümkün kılmıştır.

İran, Rusya'nın küresel konumunu belirlemesi için bir model olarak ortaya çıkmaktadır. Rusya nükleer konularda kendisini İran ve Batı arasında arabulucu konumuna oturtmaya çalışmaktadır. Moskova'nın Tahran ile geliştirdiği iyi ilişkileri yüzünden Batılı güçler İran'ı izole etmek için giderek Rusya'ya yönelmektedirler. Bu gelişme ise sonuç olarak Rusya'nın küresel alanda pazarlık pozisyonunu artırmaktadır. Rusya Güvenlik Konseyi başkanı İgor İvanov, Rusya'nın, müzakereleri mümkün kılmak için elinden gelen her şeyi yapacağını ifade etmiştir. Rusya, İran'a karşı ABD liderliğindeki bir savaşı her ne pahasına olursa olsun önlemek istemektedir. Rusya Duma Dışişleri Komisyonu Başkanı Konstantin Kosachev, bu konuda sağlanacak başarının Rusya'ya dünyadaki konumu açısından önemli ek avantajlar sağlayacağını kaydetmiştir. Dolayısıyla, İran sorunu Rusya

[103]Kenneth R. Tımmerman, "Iran ShowsItsSovietSympathies", **Wall Street Journal**, 1989, 10 March, http://www.fortfreedom.org/c22.htm, Erişim: 28.03.2017.

tarafından, büyük ve önemli uluslar arası konularda sahip olunan güçlü bir sesle süper bir güç olarak prestijini geliştirmenin bir yolu olarak görülmektedir.[104]

[104]Carol R. Saivetz, "Moscow'sIranianPolicies: OpportunitiesandDangers", **Middle East Brief**, Crown Center forMiddle East Studies, BrandeisUniversity, Massachusetta, January 2007, No. 15, https://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB15.pdf, Erişim: 29.03.2017.

SONUÇ

4.1. SONUÇ

Rusya'nın İran ile güçlü jeopolitik, stratejik, ekonomik ve askeri ilişkileri sürdürdüğü ve İran'ın nükleer programını ABD ve Batı'dan gelen ciddi eleştirileri göz ardı ederek desteklediği açıktır. Rusya'nın uluslararası ilişkiler bağlamında geliştirdiği politikalar çerçevesinde kendisini İran'ın nükleer programını desteklemeye yönlendiren ve bir anlamda bu desteği kaçınılmaz hale getiren bir takım faktörler mevcuttur. Siyasi ve ideolojik farklılıklara rağmen, her iki ülke tarihsel açıdan bölgesel işbirliğine ve anti-emperyalist mücadeleye dayalı iyi bir komşuluk ilişkisine sahiptirler.

Hem Rusya hem de İran, ABD'nin kendilerine yönelik politikalarının düşmanlığa ve kendi hegemonyasını kurma arzusuna ve bu hedefleri gerçekleştirme girişim ve planlarına dayandığına inanmaktadırlar. Dolayısıyla, Rusya - İran ilişkileri, ThowhidulIslam'ın, " Milliyetçilik akrabalığı " olarak adlandırdığı bir bağa dayanmaktadır. Her iki ülke de Hazar ve Orta Asya bölgelerinde ortak bölgesel çıkarları paylaşmaktadırlar. Söz konusu iki ülkenin ABD hegemonyasına karşı durma isteklerinden kaynaklanan bu birliktelik, iki ülkenin çıkarlarının birleştiği ve uyuştuğu noktalarda milliyetçilik akrabalığını desteklerken, çıkar çatışmasının herşeye ve ABD gibi ortak bir " düşmanın " varlığına rağmen ortaya çıktığı noktalarda ise karşılıklı küçük tavizleri ve birbirini anlamaya çalışma çabalarını beraberinde getirmektedir.[105]

Rusya, NPT üyesi olan İran'ın sivil kullanım için nükleer güç geliştirme hakkına sahip olduğuna inanmaktadır. İran ise, nükleer programının yalnızca barışçıl amaçlar için olduğunu ve NPT ve UAEA'nın tüm yükümlülüklerini yerine getirdiğini sürekli olarak tekrarlamaktadır. Diğer taraftan, her ne kadar Batı, İran'ın gizli bir

[105]ThowhidulIslam, "Iran'sNuclearPolicy: Russia'sPerspective, Irano-Russian NuclearCooperation", **The Central EuropeanJournal of International and Security Studies (CEJISS)**, 2010, http://static.cejiss.org/data/uploaded/13835989405560/7.pdf, Erişim: 03.09.2016.

nükleer silah programının bulunduğu konusunda ısrar etse de, bu iddiayı desteklemek için kesin bir delil sunamamışlardır. Bu konuda Rusya, İran'ın yasal haklara sahip olduğuna inanmakta ve İran ile olan nükleer işbirliğinin tamamen yasal olduğunu düşünmektedir.

Rusya'nın tarihi tecrübeleri ve tehdit algıları İran'a yönelik görüşlerini ve dolayısıyla ulusal politikasını şekillendirmede etkili olmuştur. Orta Asya'daki ABD askeri varlığı ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesi Rusya tarafından kendisine ve üzerinde bulunduğu coğrafyaya doğrudan bir güvenlik tehdidi olarak görülmektedir. Rusya, ülkesindeki birçok isyancı grubun gayri resmi olarak ABD tarafından desteklendiğine inanmaktadır. İran'la yaşadığı deneyimler, İran'ın Rusya'ya karşı barışçıl niyetini göstermiş ve farklı bölgesel anlaşmazlıkların çözümünde olumlu bir rol oynamıştır.

ABD hegemonyasına karşı mevcut olan güçlü tutumları, İran ve Rusya'yı birbirlerine daha yakın hale getirmiş, Orta Asya'daki ABD askeri varlığı Rus - İran ilişkilerini güçlendirmiştir. Diğer taraftan, Rusya'nın İran ile olan nükleer işbirliğinin tamamen ekonomik nedenlere dayandığını da söylemek mümkündür. Buşehr reaktörü ve onu tedarik eden Rus fabrikaları çok sayıda Rus mühendisini istihdam etmekte ve böylece Rusya'nın nükleer endüstrisini canlı tutmaktadır.

İran ilave nükleer reaktörler satın almak istemektedir ve bu durum sadece Rusya'ya sadece para kazandıracak değil, aynı zamanda da Rus ekonomisinin teknolojik gelişimine yardımcı olacak bir husustur. Rusya muazzam bir askeri sanayiye ev sahipliği yapmakta ve bunu bir gelir üretme aracı olarak kullanmaktan kaçınmamaktadır. Bu konuda İran'ın, Rus silahları için kârlı bir pazar durumunda olduğunu söylemek mümkündür.

SSCB'nin dağılması bir imparatorluğun çöküşüne dönüşmüşken, Rusya dünyadaki süper güç konumunu yeniden kazanmak için mücadele etmektedir. Bu yüzden jeopolitik ve stratejik öneme sahip olması nedeniyle İran ile olan ilişkisi Rusya açısından son derece önemlidir. Rusya, Batı ile İran arasında pazarlık etmeyi

ve böylece uluslararası topluluktaki imajını sorumlu bir paydaş olarak geliştirmeyi ümit etmiştir.

BM Güvenlik Konseyi üyesi ve önemli bir nükleer teknoloji kaynağı olan Rusya, İran'ın uluslararası platformda yanlızlığı itilmiş pozisyonu ve bu ülke ile sahip olduğu güçlü ekonomik ilişkiler dikkate alındığında, İran'a baskı yapabilecek bir konumda bulunmaktadır. Rusya, ABD ve İran'la olan ilişkisini dengelemek için bunun avantajından yararlanmıştır. BM'in Tahran'a yönelik yaptırımlarına karşı çıkarken, Rusya aynı zamanda sınırlandırılmış BM yaptırımlarını İran'ın kabul etmesini sağlayarak, ABD'nin İran'a yönelik bir saldırı tehdidini de azaltmayı başarmıştır.

Böylece, genel bağlamda, Rusya'nın İran ile nükleer işbirliğinin Rus dış politikasının belirleyici bir sembolü olduğunu söyleyebiliriz. Moskova tarafından İran, Rusya'nın bölgesel ve uluslararası düzeyde rolünün önemli bir destekçisi olarak görülmektedir. Rusya ayrıca, İran'ın nükleer programı ile işbirliği yapmayı bırakırsa, muhtemelen Soğuk Savaş döneminde yaşananlara benzer şekilde, ABD gibi başka bir ülkenin ortaya çıkacak bu boşluğu doldurabileceğini değerlendirmektedir. Dolayısıyla, Rusya'nın İran ile olan ilişkilerini sürdürmek için birçok jeopolitik, stratejik ve ekonomik kaygısı mevcuttur.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

BALBAY, Mustafa, (2006), **İran Raporu**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları.

CAŞIN, Mesur Hakkı, (2006), **NovgorodKnezliği'nden XXI. Yüzyıla – Rus İmparatorluk Stratejisi**, Birinci Baskı, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul.

BRZEZİNSKY, Zbigniew ve Robert M. Gates, (2006), **İran'ın Zamanı Geldi**, 1. baskı, İstanbul, Profil Yayıncılık.

DAVUTOĞLU, Ahmet, (2012), **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları İstanbul.

EKİNCİ, Arzu Celalifer, (2009), **İran Nükleer Krizi**, Birinci Baskı, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara.

GÖKAY, Bülent ve Paul Rogers, (2006), **Irak, İran ve Petrodoların Sonu**, çev. Gamze Erbil, İstanbul, Versus Yayınları.

İNAT, Kemal ve İsmail Numan Telci, (2009), **Türkiye'nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası.**

İŞBİLEN, Evren, (2008), **İran ve Nükleer Silahlanma Politikası**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tez Çalışması, İstanbul.

KEDDİE, Nikki R. ve Mark J. Gasiorowski, (1990), **Neither East Nor West: Iran, theSovietUnion, andthe United States**. New Haven, Connecticut, USA: Yale UniversityPress.

KİLE, Shannon N., (2005), **Final Thoughts on Iran, The EU andtheLimits of Conditionality**, Shannon N. Kile (ed), Europe and Iran: Perspectives on Non-Proliferation, Oxford UniversityPress.

KLİEMAN, Aaron, (1970), **S. SovietRussiaandtheMiddle East**, Baltimore: the Johns Hopkins UniversityPress.

LENCZOWSKİ, George, (1972), **SovietAdvances in theMiddle East**, Washington: AmericanInstituteforPublicPolicyResearch.

SİCKER, Martin, (1988), **TheBearandtheLion: SovietImperialismand Iran**, New York: PraegerPublishers.

TABARANİ, Gabriel G., (2008), **How Iran PlanstoFightAmericaandDominatetheMiddle East**, Bloomington, Indiana, USA: Author House.

YILMAZ, Türel ve Mehmet Şahin, (2011), **Ortadoğu Siyasetinde İran**, Birinci Baskı, Barış Kitabevi, Ankara.

DERGİ, GAZETE, RAPOR VE ARAŞTIRMALAR

ARAS, Bülent ve Fatih Özbay, (2006), "DancesWiththeWolves: Russia, İran andtheNuclearIssue", **Middle East Policy**, VOL. XIII, NO. 4, winter 2006, s.134.

ARAS, Bülent, (2009), "Davutoğlu Era in TurkishForeignPolicy", **SETA PolicyBrief**, No: 32, May 2009, http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight_turkey_vol_11_no_3_2009_aras.pdf, Erişim: 22.04.2017.

BELOBROV, Y.Y., (2014), "Modern Russian–IranianRelations: ChallengesandOpportunities": **WorkingPaper /RIAC**, Moscow: Spetskniga, http://russiancouncil.ru/common/upload/WP14Russia-Iran-En.pdf, Erişim: 23.12.2016.

BLAGOV, Sergei, (2005), "RussiaInsists on EconomicPartnershipwith Iran", **Eurasia Daily Monito**, February 24, 2005, No. 38, p. 2, https://jamestown.org/program/russia-insists-on-economic-partnership-with-iran/, Erişim: 18.03.2017.

ÇAMAN, Efe and Kenan Dağcı, (2013), "Iran'sNuclear Program andTurkey: ChangingPerceptions, InterestsandNeedforRevision, Alternatives"**TurkishJournal of International Realtions**, Vol. 12, No. 2, Summer 2013, www.alternativesjournal.net, Erişim: 12.05.2017.

CHAKMA, Bhumitra, (2002), "Road toChagai, Pakistan'sNuclearProgramme, itsSourcesandMotivations", **Modern AsianStudies**, Vol. 36, Part 4, (October 2002), 871, https://www.jstor.org/stable/3876477?seq=1#page_scan_tab_contents, Erişim: 11.10.2016.

ERSOY, Ömer, (2009), "Uluslararası Politikada Nükleer Güç Etkisi ve Güncel Sorunlar", **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/uluslararasi-politikada-nukleer-guc/1550, Erişim: 05.09.2016.

FADAİ, LanaRavandi, (2015), "Russo-IranianRelationsandtheViennaNuclearAgreement", ResearchPaper, **Arab Center forResearchandPolicyStudies**, Nov 2015, s. 5, https://book.ivran.ru/f/russia-iranian-relations.pdf, Erişim: 02.02.2017.

FİORE, Massimiliano, (2011), "IsraelandIran'sNuclearWeaponProgramme: RollBackorContainment?", **IstitutoAffariInternazionali**, IAI WorkingPapers, July 2011, http://pubblicazioni.iai.it/pdf/DocIAI/iaiwp1118.pdf, Erişim: 22.03.2017.

HUTCHESON, Ron, (2002), "Putin OffersInspectors in Iran", **PhiladelphiaInquirer**, May 27, 2002, http://philly.newspaperdirect.com/epaper/viewer.aspx, Erişim: 22.03.2017.

ISLAM, Thowhidul, (2010), "Iran'sNuclearPolicy: Russia'sPerspective, Irano-Russian NuclearCooperation", **The Central EuropeanJournal of International and Security Studies (CEJISS)**, http://static.cejiss.org/data/uploaded/13835989405560/7.pdf, Erişim: 03.09.2016.

JUNEAU, Thomas, (2015), "Iran'sFailedForeignPolicy: Dealingfrom a Position of Weakness", **Middle East Institute**, PolicyPapers Series, April 2015, http://www.mei.edu/sites/default/files/publications/Juneau%20Iran.pdf, Erişim:15.01.2017.

KATZMAN, Kenneth, (2017), "Iran'sForeignandDefensePolicies", **CongressionalResearch Service**, 7-5700, April 6, 2017, https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf, Erişim: 11.01.2017.

KİBAROĞLU, Mustafa, (2012), "Ortadoğu'da Nükleer Teknolojinin Yayılması ve Türkiye'nin Olası Yanıtları: Nükleer silah geliştirmesine gerek olmadığı konusunda Türkiye'ye güvence verilmesi gerekiyor mu?", **EDAM Tartışma Kağıtları Serisi 2012/5**, http://edam.org.tr/Disarmament/TR/belgeler/Politika%20Raporlari/Kibaroglu%20TurkeyNuclearAspirations_TR.pdf, Erişim: 12.09.2016.

KUTCHESFAHANİ, Sara, (2006), "Iran'sNuclear Challenge andEuropeanDiplomacy", **EPC IssuePaper No.46**, March 2006, http://www.epc.eu/documents/uploads/89544050_IranIP.pdf, Erişim: 20.11.2016.

MİKHAİLOV V.N and R. Amrollah, "Protocol of Negotiations", January 8, 1995, https://www.armscontrol.org/act/2001_03/eisenstadt, Erişim: 12.03.2017.

MOMAYEZİ, Nasser ve R. B. Rosenburg, (2011), "Oil, theMiddle East and U.S. National Security", **International Journal of HumanitiesandSocialScience**, Vol. 1 No. 10; August 2011,

http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_1_No_10_August_2011/1.pdf, Erişim: 02.02.2017.

NİCHOL, Jim, (2012), "Russian Political, Economic, and Security Issuesand U.S. Interests", **CRS report**, 2012, December 21, http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33407.pdf, Erişim: 21.03.2017.

ÖZBAY, Fatih, Realpolitik, "Pragmatizm, Ulusal Çıkarlar ve Nükleer Program Ekseninde Dünden Bugüne Rusya-İran İlişkileri - Satranç Tahtasında İran "Nükleer Programı", http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-53-201403194realpolitik_pragmatizm_ulusal_cikarlar_ve_nukleer_program_ekseninde_dunden_bugune_rusya-iran_iliskileri.pdf, Erişim: 05.10.2016.

RUBİNSTEİN, Alvin Z., (1981), "TheSovietUnionand Iran underKhomeini", **International Affairs**, Vol. 57, No. 4, ss. 599 – 617.

SAİVETZ, Carol R., (2007), "Moscow'sIranianPolicies: OpportunitiesandDangers", **Middle East Brief, Crown Center forMiddle East Studies**, BrandeisUniversity, Massachusetta, January 2007, No. 15, https://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB15.pdf, Erişim: 29.03.2017.

SINGH, K.Gajendra, (2005), "Bratislava Summitandthe New ColdWar", **South Asia Analysis Group, Paper No. 1266**. (February 24, 2005), http://www.southasiaanalysis.org/papers, Erişim: 12.02.2017.

SİNKAYA, Bayram, (2012), "Rationalization of Turkey Iran Relations: ProspectsandLimits", **InsightTurkey**, Vol. 14., No. 2, 2012, http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight-turkey_vol_14_no_2_2012_sinkaya.pdf, Erişim: 03.04.2017.

SOLTANİEH, Ali Asghar, (2003), **Second Moscow International Nonproliferation Conference**, September 30, 2003,

http://www.iranwatch.org/government/iran/iran-mfa-soltanieh-092003.htm, Erişim: 02.04.2017.

TAVERNİSE, Sabrina, (2003), "RussiaPresses Iran toAcceptScrutiny on NuclearSites", **New York Times**, June 30, 2003, http://www.nytimes.com/2003/07/01/world/russia-presses-iran-to-accept-scrutiny-of-the-nuclear-sites.html, Erişim: 13.03.2017.

TIMMERMAN, Kenneth R., (1989), "Iran ShowsItsSovietSympathies", **Wall Street Journal**, 1989, 10 March, http://www.fortfreedom.org/c22.htm, Erişim: 28.03.2017.

US Department of State, 2005 Report, "AdherencetoandComplianceWithArms Control, NonproliferationandDisarmamentAgreementsAndCommitments", August 2005, https://www.state.gov/documents/organization/52113.pdf, Erişim: 18.03.2017.

"Implementation of the NPT SafeguardsAgreement in theIslamicRepublic of Iran", **International AtomicEnergyAgency (IAEA)**, November 10, 2003, p. 6-7, http://www.iranwatch.org/library/international-organization/international-atomic-energy-agency-iaea/iaea-report/implementation-npt-safeguards-agreement-islamic-republic-iran-1, Erişim: 07.04.2017.

"Implementation of the NPT safeguardsagreement in theIslamicRepublic of Iran", **reportbythe IAEA Director General**, 24th of February, 2004 http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2004/gov2004-11.pdf, Erişim: 16.04.2017.

SharonSquassoni, **CRS Report RS21592**,"Iran'sNuclear Program: RecentDevelopments", http://www.usembassy.it/pdf/other/RS21592.pdf, Erişim: 22.04.2017.

İNTERNET KAYNAKLARI

Arms Control Association, "Strategic NuclearArms Control Agreements", https://www.armscontrol.org/act/2002_06/factfilejune02, Erişim: 03.10.2016.

EDAM - Ekonomi ve Dış politika Araştırma Merkezi, "Silahların Kontrolü", http://www.edam.org.tr/tr/Mobile/AnaKategori/silahlarin-kontrolu, Erişim: 06.10.2016.

IAEA Statements GOV/2003/40, GOV/2004/60 and GOV/2005/67, https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2003-40_fr.pdf, https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2004-60.pdf, https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2005-67.pdf, Erişim: 16.06.2016.

UAEA PRIS ReactorPower Information System (23 Nisan 2015 tarihli veriler), https://www.iaea.org/pris/, Erişim. 08.10.2016.

Uluslararası Kuruluşlar Hakkında Bilgiler, http://bmviyana.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=250456, Erişim: 05.10.2016.

World NuclearAssociation, "NuclearPower in theEuropeanUnion", http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/others/european-union.aspx, Erişim: 08.10.2016.

İran'ın 58 Yıllık Nükleer Serüveni, https://onedio.com/haber/iran-in-58-yillik-nukleer-seruveni-482775, Erişim: 12.11.2016.

"İran'la tarihi anlaşma: Cumhuriyetçiler ve İsrail kınadı", **BBC Türkçe**, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150714_iran_anlasma, Erişim: 18.11.2016.

Iran - National Security Index, http://www.photius.com/countries/iran/national_security/iran_national_security_army.html, Erişim: 21.01.2017.

http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/infografik-iranin-nukleer-tesisleri, Erişim: 21.02.2017.

Sputnik International, 12 September, 2011, "Iran launchesBushehrnuclearpowerplant: Iran held on Mondaytheofficialopeningceremony of itsfirstnuclearpowerplantcompletedafterlongdelaywithRussia'sassistance", https://sputniknews.com/world/20110912166785925/, Erişim: 12.03.2017.

Guardian, 4 September, 2011, "IranianNuclearPower Station BeginsGeneratingElectricity", https://www.physics.ohio-state.edu/~wilkins.5/energy/Resources/nuclear/iran-reactor-on-2011Sept2.txt, Erişim: 12.03.2016.

IRNA, November 26, 2004, "Iran toPurchase Russian TopolevPassengerPlanes", http://www.irna.ir/en/, Erişim: 22.03.2017.

AtomsforPeace Speech, AddressbyMr. Dwight D. Eisenhower, President of the United States of America, tothe 470th Plenary Meeting of the United Nations General Assembly, Tuesday, 8 December 1953, International AtomicEnergyAgency, IAEA, https://www.iaea.org/about/history/atoms-for-peace-speech, Erişim: 05.10.2016.

Jerusalem Post.com Staff, Ya'alon: "Military Strike May Be Neededto Stop Iran Nukes", Jerusalem Post, 30 May 2011, http://www.jpost.com/Defense/Article.aspx?ID=222906, Erişim: 10.04.2017.

"BushehrNuclearPowerPlantDelayedbyAnotherYear", **IslamicRepublic News Agency**, August 22, 2004, http://www.iranwatch.org/government/iran/iran-irna-sabouri-bushehrdelay-082204.htm, Erişim: 02.04.2017.

IAEA, NuclearPowerEngineeringSection, "Nuclear Country NuclearPowerProfiles, IslamıcRepublic of Iran", 2009 Edition, http://www-

pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2009/countryprofiles/Iran/Iran2008.htm, Erişim: 10.03.2017.

JCPOA at One, BipartisanPolicy Center, July 2016, https://bipartisanpolicy.org/wp-content/uploads/2016/07/BPC-JCPOA-Anniversary.pdf, Erişim: 20.01.2017.

JointComprehensive Plan of Action, **U.S. Department of State**, Diplomacy in Action, https://www.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/jcpoa/index.htm, Erişim: 21.01.2017.